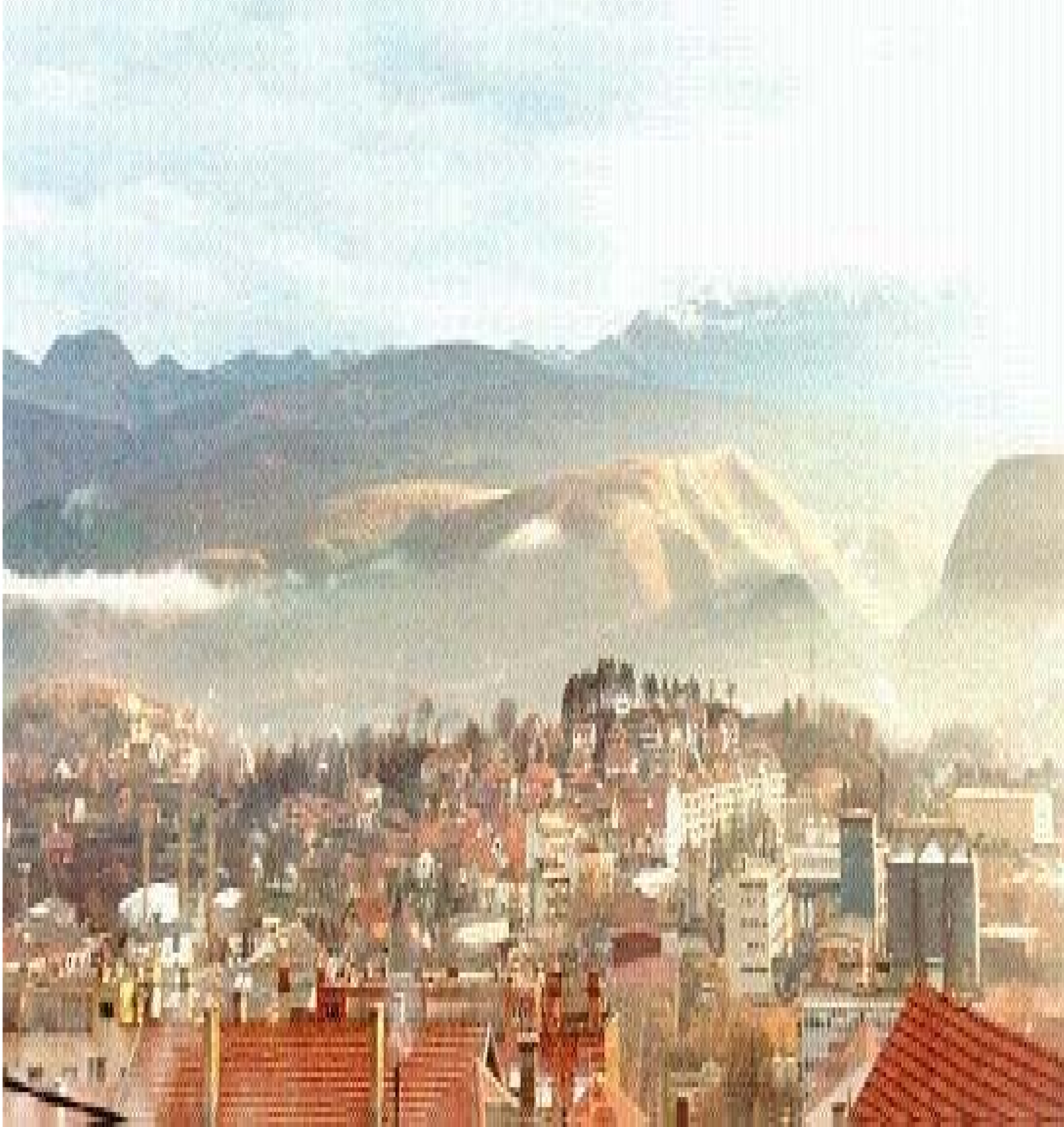
ПРОТА САВО НАКИЋЕНОВИЋ

КНИНСКА КРАЈИНА

ПРОТА САВО НАКИЋЕНОВИЋ (1882–1926)

Книнска крајина

насеља и поријекло становништва

Приређено према другом издању Српског културног друштва »Зора«
Книн-Београд 1999.

САДРЖАЈ

ОПЋИ ДИО

I УВОД

Книнска опћина налази се између далматинских опћина: Врлике (Кијево), Дрниша (Петров кланац, Тепљух), Промине (Лукар) и личко-хрватско-босанске границе (Зрмања, Лапац, Грахово). Запрема простор од 60.987 хектара на коме живи 24.919 становника од којих су православне вјере 22.263, а римокатоличке 2.656. Свега је кућа 6.671 (домова 3.677). Книн припада области Спљет.

Школе су у: Бискупији, Голубићу, Книну (мушка, женска и Реална нижа реформна гимназија), Книнском Пољу, Мокром Пољу, Оћестову, Отону, Пађенима, Плавну, Полачи, Радучићу и Стрмици. Римокатоличке су у Книну (жупанија) и Врпољу (капеланија).

Српско-православни дио насеља има протопрезвитеријат и потпада под шибенског епископа а римокатолички дио под шибенског бискупа. У Книну је римокатолички самостан св. Антона.

Поглаварство и Суд су у Книну, као и Поштарско-брзојавни уред. Жељезничке станице су: Книн, Калдрма, Косово, Голубић, Стрмица.

Книн се дијели на пореске одломке односио капетаније (кнежије): Бискупија, Голубић, Книн, Книнско Поље, Ковачић, Мокро Поље, Оћестово, Орлић, Отон, Пађене, Плавно, Полача, Радљевац, Радучић, Рамљане, Риђане, Стрмица, Турић, Уздоље, Врбник, Врпоље, Жагровић и Звјеринац.

Народ овај крај зове »Крајина книнска« а тако га је и Млечић у XVIII в. назвао, кад га је војнички уредио за одбрану граница. Свако село од 30-60 кућа имало је харамбашу, а сваких 20-40 харамбаша свог сердара. Отуда у народним пјесмама сердари Јанковићи, Синобади, Смиљанићи. Почетком XVIII постављени су колунели (пуковници). Сердар Крајине книнске био је народу и судија, а мање размирице у селу рјешавао је и харамбаша. Колунели су судили сердарима, харамбашама и великим злочинцима. Част сердара-колунела, за млетачког господства, била је у кући Синобада из Книнског Поља, који су овај народ, Буковичане и Котаране са Смиљанићем и Јанковићем предводили против Турака.

II ОРОГРАФИЈА И ХИДРОГРАФИЈА

Книнско Поље је са свих страна заокружено високим планинама и оборитим стрминама, окићено и као посијано хумићима, зеленилом заодјевеним, на којима се виде убава села и подигнуте бијеле цркве са једноликим, шиљастим звоницима.

Са Книнске градине (тврђаве више Книна) врло се лијепо види мрка и врлетна Динара са својим гребенастим и зубастим бреговима.

Сва је опћина Книнска бреговита и образује једну терасу, која иде као продужење Јулијских Алпа и спушта се једино кроз приморје, приближујући се све више прибрежју, док са Велебитом не уђе у Далмацију, коју, на тај начин раздваја од Хрватске. Највећа брда су Велебит, Ком, Динара, Промина, Козјак итд. Највећи је врх Динара (1.811 м) која се поступно сужава ка југоистоку. Книнска крајина налази се испод Велебита. То је брежуљкасто земљиште, кречњачко и кршевито: између брежуљака савила се омања крашка поља: Книнско, Косово, Мокро, Плавањско итд. Кроз крашка поља вијуга Крка са притокама: Крчић, Косовчица, Мрачај, Орашница, Бутижница, Дошница, Радљевац и многобројним другим потоцима и врелима. Испод

Динаре међу Крком, Цетином и морем је Свилаја и њено сјеверозападно продужење, Промина. Планине су богате пећинама и другим подземним шупљинама. У самој Крајини книнској највећи су горски масиви: Медвеђак (710 м), Градина (659), Коца (853), Плешевица (1.125), Борова Главица (1.083), Чолак (1.001), Вршина (1.009), Ченлика (668), Разваља (1.0269), Сурдуп (691), Развршће (1.285), Шиљак (1.299), Бат (1.404), Кита (676), Дебело брдо (677), Бутковац (666), Огредак (834), Орловићи (1.201), Велика Страна (1.027), Вулетин врх (838), Црни врх (984), Дрoњаково плеће (765), Самарица (1.041), Бобија (1.248), Виласовица (1.196) итд.; док су изван опћине, према Босни и Хрватској још већи масиви: Корана (1.293), Кршовац (1.937), Кук (1.132), Сунчаница (1.136), Таван Горњи (1.057), Гозд врх (1.135), Илића планина (1.522), Црни Врх (1.239), Коњска глава (1.337), Курозеб (1.212), Кучина коса (1.443) итд.

Крка тече кроз околицу Книна као и око њега, и прима Бутижницу, Радљевац, Орашницу, Косовчицу и много мањих потока, поточића и врела. Она извире близу Тополља (6 км далеко од Книна). Главна Кркина притока је Бутижница, која долази из Бабића језера, из Горњег Тишковца у Босни. Иде испред Стрмице, ту је појачавају Мрачај, Вранковац, Батасовац, Курузовац, Бошњакуша, Буковац и други мањи потоци од Стрмице и Плавна. Ови су потоци узрок многобројним поплавама Стрмичког поља, и наносе доста штете жељезничкој прузи Дрвар-Книн, која преко Стрмице прелази. Бутижница из Стрмице силази у Голубић, и ту се код врела Јасењака раздваја у два рукава, који се опет у Книнском пољу састају: повише Св. Ђорђа (млинска воша) раздваја се у три рукава и који се састављају, и Бутижница пролази испод Бужина моста, иде около Книна, и западно Книну, у Крку увире. Други је поток Радљевац, који извире у Плавну, испод Дубајића, те и он код Книна, близу извора Бутижнице, у Крку увире са западне стране. Орашница, притока Кркина, извире у Книнском пољу, а овуда су још јачи извори: Црно врело, које извире код Котараша и Марчинковац код Шегота, гдје су велике јаме те и Орашница увире у Крку код Книна, према српско-православној цркви.

Крчић (три извора: Росиновац, Брезовац и Доњи Крчић) крчи себи пут и иде кроз Доњу Полачу, источно кроз Драгу једно 9 км, затим кроз многе подземне пукотине и избија кроз водопад Тополља у Крку и ту чини чувени слап Тополљу, висок око 50 м.

Косовчица утјече у Крку код Книна и то код жељезничког моста иа прузи Книн-Спљет-Шибеник. Она извире под Козјаком, испод Стране, а иде кроз Марковац, Косово и Бискупију. Њено је корито Млечић у XVIII в. превео посред поља Бискупијског и ту се зове »Принципова воша«.

Све ове притоке, потоци и још многобројна мања врела увиру у Крку већином код вароши Книна. Због оволиких притока, Книн је са Книнским градом са три стране водом опкољен, а само од источне држи се копна. Код Книна су преко Крке два моста: Булин (камени) и Атлагића (дрвени); први је према Книнском пољу, а други према Врднику, до Љубча. Обилазећи Книн, испред Атлагића моста Крка је својим коритом била ближе Книну до 1897. г. када је регулацијом њено корито удаљено од Книна за 20-30 метара. На мјестима гдје је обала равна, Крка се услијед киша, преко ње прелијева и прави баре и мочваре, особито код манастира Крке и Кистања, а неколико и код Книна. То је узрок, да книнско насеље страда од грознице, али мање од кад је Крка регулисана и од како не пију воду њену, већ су прије неколико година увели здраву воду са »Црног врела« из Книнског поља. Крка се улијева у море између Скрадина и Шибеника. На пет мјеста чини прекрасне водопаде; најљепши је онај код Скрадина. Ту се вода стропоштава низ 17 степенастих пореданих одсјека. То је Скрадински бук.

Крка има пет мостова. Најбољи су код Топоља, Книна и Ромин слапа. На многим мјестима сужена стрмим, већином непролазним стијенама, али је при том обилна водом. Без скеле се Крка никуд не може прећи. Преко ње нема пловидбе због многобројних водопада. Ипак се чамцима преко ње превози код римокатоличког самостана Висовца и православног манастира Крке код Кистања, као и код Книна.

Народ вели, да се некад Крка преко Оћестова и Пађена сливала у Зрмању, а послије, да је узела данашњи ток на мјесту »Црвени кук« у Оћестову, кад је Крка у Зрмању утјецала, а и у Стрмици била некад горска језера, а да су за те вериге чамце везивали.

Изузев Полаче, сва села обилују живом и питком водом. И ријека Зрмања, која извире у Хрватској, на подножју Попине на југоисточној страни Велебита, и слива се у Новиградски залив, пролази на свом току село Пађене, које припада опћини Книнској, а са околним селима саставља познато српско насеље – Кршну Буковицу.

III КЛИМА И БИЉНИ СВИЈЕТ

Главни су вјетрови: бура (сјевер) преко цијеле године и широко (југ) с јесени и у зиму. Љети дува и западњак.

Зима је обично суха, вјетровита и хладна, и тад је доста снијега. Тад је и ваздух оштрији те и хладнији. Живо не излази из својих стаја, јер снијег и преко метра висине земљу покрива. Клима је тад врло хрђава. Заладница почиње о Св. Луки, а траје до пред Св. Ђурђевдана. Бура је несносна и ледена. Нагле су промјене температуре. Превлађује континентална клима, јер је овај са сјевера крај незаштићен, те пролази бура кроз жљебове планинске и сву своју оштрину испољује по Крајини книнској. Тад живо треба да има довољно хране, а тешко и народу ако нема довољно огрјева и хране. По селима мало је народа, јер све слабо оваква клима чисти, а само здраво живи.

Иза зиме долази претпрољетна југовина, која траје по неколико седмица. Она доноси изобилну кишу која често пада по неколико дана па и седмица. Тад се излије маса воде на земљу. Крка са притокама силно набуја и преко свог корита. Поља се претварају у пространа језера а по њивама се јављају извори. Кад престане киша, повремена врела пресуше, потоци и притоке Крке почну опадати. Већ у мају већи дио поља је сух. У јуну се сва поља крашка ору, а и засију кукурузом и сијерком; у јулу се озима жита жању и трава коси, а тек о Малој Госпојини почиње берба винограда.

У прољеће набуја вегетација, настају благи топли дани, без вјетра и ноћи свјеже и пуне росе. Топли дани без вјетра, ноћи свјеже и пуне росе. Послије прољећа настаје период дуге суше и жарких дана. Љето је обично сухо, те усјевима чини штету па често и глад проузрокује. Несносну врућину који јужни вјетар још више појачава разблажује маестрал, који траје до заласка сунца. Љети, све до Велике Госпојине, додија врућина и комарци. Прве кише обично падају крајем августа, иза Велике Госпојине. Тад настаје благо топло вријеме, које траје до Покрова. То је јесен. Она је прекрасна: отава расте, а много дрвеће пропупљава и пролистава. Иза Покрова, све до Божића, настају дуге и јаке кише.

Око Крке, због њених великих испаравања, јављају се љетне грознице, права маларија, која обара старо и младо. Зима је суха, вјетровита и хладна и тад је доста снијега.

Винова лоза је важан пољопривредни продукт, извор живота ове области. Домаћа винова лоза пропала је од филоксере (1904–5. године), те су засадили »американицу« и »французицу«. Она је висок пољопривредни продукт. Тако и кукуруз. Добро успијева

озима жита: јечам, пшеница, раж и крумпир. Нарочито се сади поврће у Голубићу, јер ту су воде, које могу и најмањи комад земље натопити. Ту рађа много помидора, зеља, фаџоле (гра), салате итд. Увелико рађају крушке, јабуке, шљиве, бајами и праскве. Много се сади и дуван. Велики су пашњаци и испаше. Поред кокоши, патака и тука, у Крајини книнској хране се: 997 коња, 7.479 говеда, 5.494 овце, 14.559 коза и 2.296 свиња.

IV КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД И ПОРИЈЕКЛО СТАРОГ И ДАНАШЊЕГ СТАНОВНИШТВА

1. Доба од најстаријих времена до почетка владавине Турака 1522. године.

Простор између Крке и Неретве још у илирско доба звао се Далматиа, по илирском ратоборном племену Далматима. На њихову је земљишту и стари Книн као и стари илирски град Сплонум ког је Германик Илирима отео и коначно Илирију покорио, као и стару Ардубу. Падом Ардубе пропала је и слобода Илира. Њихово становништво мијеша се са Римљанима и од њих има знаменитих трагова, римских споменика, оружја, оруђа, новаца итд, пун је Музеј хрватских старина у Книну.

Книн, стари римски назив Тиминум. Ту је био и стари илирски град Ардуба. Пађене, село у Крајини книнској стара је римска Пасината. И Стрмица је старо и утврђено мјесто. Близу Стрмице био је стари Стридон, родно мјесто Св. Јеронима, што и народно предање хоће. Промина, некад саставни дио Крајине книнске стара је римско-либурнијска Промона, а у IX вијеку жупа хрватска.

Мисли се да су Книн подигли Римљани на развалинама илирскога града Ардубе. Диоклецијан Касиј тврди да су се Ардубљани тада јуначки Римљанима опирали и да су се жене радије давиле у Крки него да потпадну под римско ропство. Книнска је тврђава на узвиситу положају, који господари мјестом, мостовима преко Крке, па и свом околином. Она је на брду Св. Спаса, а дограђивали су је и Хрвати, и Турци, и Млечићи, и Аустријанци и Французи.

Од IV в., поред римског становништва у Далмацији се оснивају и грчке колоније особито од 437. г. кад је Далмација, наредбом цара Валентина III потпала под власт византијску. Од тада је овдје, поред римске и грчка култура и то у толикој мјери да су у VII в. Далмацију сматрали грчком колонијом.

С врхом VI в. овај крај насељавају Обри, а иза њих у првој половини VII в. долазе у Далмацију Срби и Хрвати, од којих Хрвати насељавају и Книн са околином. Фарлати наводи за Србе (Сораби) да су били у Далмацији већ у почетку IV в. Он пише: »... прије него што ће готово сва Далмација доћи под власт Славена, народ овај српски већ од почетка IV в, а можда и прије, почео је био продирати у Илирик и Далмацију и заузимати у тим земљама поједине градове и села«. За неко вријеме су у Далмацији били Обри, Срби и Хрвати. А пошто римске чете савладаше Обре, остадоше Срби и Хрвати, поред латинских и грчких колонија. Хрвати су тад били и у Книну са околином.

Книн је било сијело жупаније Книнске, као и утврђени град. Његова околина је стара хрватска жупанија Книнска.

По Константину Порфирогениту и книнско је становништво било крштено за византијског цара Ираклија (610–642), за Порге, хрватског кнеза, али то није стално. Стално је, да су им у VII в, проповиједали Јеванђеље, али да од те проповједи, плода

није било, те да су остали у незнабоштву до IX в. и били су покрштени за кнеза Борне (†821).

Стално је, да се од IX в. сјеверно од Цетине утврђују Хрвати, као и да су били подијељени на неколико жупа, од којих је свака за себе управљала, под својим засебним старјешином, без опће међусобне заједнице. Главна је од њих била жупа Книнска, са утврђеним градом Книном. Над свима је врховну власт имао византијски цар. Његова је власт због удаљености све већма слабила, и Далмација је нагињала час Истоку, час Западу.

Книн у X в. зову Тенен, и у њему је 1078. године био краљ Звонимир. У Книну је столовао и посљедњи хрватски краљ Петар Свачић и био је сијело жупана. Бискуп кнински, који је сједио у данашњем селу Бискупији, био је хрватски примас. Развале његове резиденције и данас се виде. У XIII в. била је у Книну угарска краљица са сином. Книн је 1322. године припао Карлу Роберту, потом Шубићима, Нелипићима; 1345. године Људевиту Угарском; 1389. Твртку, босанском краљу; 1397. године Сигисмунду; 1401. године Стефану Остоји, босанском краљу; па опет Сигисмунду. У XV в. у Книну је био вице-бан хрватски, који је у исто вријеме био и жупан кнински.

Село Стрмица спомиње се 1433. године у уговору између Сигисмунда и Млечана. Плавно, стари утврђени замак, спомиње се 1451. године као домовина хрватског бана Тома Бојничића. Промина, хрватска жупа спомиње се у IX вијеку са старим градом Богорин. Оближња Врлика (средњовјековна Врхрика, Врхрека, Верхрска, Верника) мјесто повише ријеке, помиње се најприје на црквеном сабору 1185. у Спљету, као и бискуп кнински. Косово се помиње 12. септембра 1435. године и набрајају се породице косовске Никола Дујановић и Милутин Купеор, а из Уздоља Јован Влатковић и Симеон Будојевић. На другом мјесту помиње се 23. јула 1487. Ђорђе Марковић из Уздоља. Бановац Иван вице-бан заповиједа Книнском капетану, да пошаље пред Кнински сто свога члана, који ће и Влаха (Власи то су били Срби које је овамо населио Младен Шубић, а и Кегљевић) ради посједа Брдаре у Косову.

У Уздољу (село косовско) близу Книна био би вицебанус. Варошицу Уздоље Турци су разрушили као и Книн. У актима се налази да је цивитас, град Тенена у пољу, а Книн – Тининиум –тврђава на литици, гдје и јесте. Книн у Косову – у Бискупији (јер је ово село близу Книна) пропао је, уништен од Турака у више махова од 1473. до 1523.

Карло Велики придружио је у X в. својој држави и далматинске жупе, а њему их преоте Византија. Од тада главнији и мудрији жупљани прикупљају мало по мало око себе и под своју власт остале жупе, а са именом хрватских кнезова полажу основ хрватском државном јединству, које се у X вијеку и остварује. То се види за кнежева: Трпимира (850), Седислава (876–879), Борне (†821). Спљетски сабори, за хрватског краља Томислава, укинуше хрватску народну епископију (хрватску народну цркву), словенско богослужење. Томислав је престао владати 942. године. Године 992, за Крешимира, ступи први пут у Далмацију лав светога Марка, за млетачког дужда Петра Орсеола.

Крешимира наслиједи Држислав, који је силом отео престо брату Светиславу. Тад настају грађански ратови, а и далматински градови се буне против Хрватске, а и хрватски пирати са Неретљанима па ударају и пљачкају не само хрватске, већ и млетачке лађе. Зато се на позив Хрвата, дужд Орсеоло 996. године упутио у Далмацију са јаком морнарицом.

Са овим походом покори се лаву Св. Марка сва Далмација до Дубровника. На успомену тога Република је установила годишњу светковину њезина вјенчања са далматинским морем. Управа Далмације сада пређе на млетачког дужда као проконзула

византијског цара. Договори и мирне Држислављеве понуде дужду, сачувале су тад Хрватску, да не подлегне Млецима. Управу Далмације није византијски цар предао сад, као прије хрватском владаоцу, већ је исту сам вршио преко царског намјесника. Тек за Крешимира (око 1058.) прешла је та управа Хрватској. Петар Крешимир III, краљ хрватски, установио је бискупију книнску.

За вријеме његово одржан је 1059. године Спљетски сабор, на кому је био и бискуп Кнински. Од тад је у овом становништву настала забрана славенског богослужења и обавеза целибата. Папа Александар II, насљедник папе Николе, једним својим писмом 1061. прогласио је обавезним закључке Спљетског сабора и још додао, да свештеници не смију носити ни косу, ни браду. Добро Рачки вели да је свему овоме крив Петар Крешимир, који је свим настојао и потпомагао латинске бискупе, да нестане хрватске народне цркве. Крешимира је наслиједио Славић, кому Нормани узеше 1075. пријесто и слободу. Њега је наслиједио Дмитар Свинимир, кога зову и Звонимир. Ово је посљедњи хрватски краљ јер погину у Косову далматинском, тако народ вели, у Петрову Кланцу, 1088. године а народ хрватски га је убио. Узалуд се 1089. године кушало са неким Стеваном, из племена Крешимировића, продужити хрватску краљевину, јер већ 1090. наступа анархија, а 1102. већ Хрватска прелази под мађарску власт.

Управо за Звонимира 1085. престала је хрватска власт над Далмацијом, чему је био узрок нормански напад на Далмацију. Византија је изгубила повјерење у хрватску државу. Цар Алексије И још тад 1085. млетачкој републици даје Далмацију.

Послије прве крсташке војне, Мађари, под чијом је влашћу већ била Далмација, настоје да угоде Риму, те у Цариграду, остављају латинског цара и патријарха, а на западу се јављају два реда: фрањевачки и доминикански, који настоје да се Риму покоре. Још Коломан, мађарски краљ, себе је 1102. прогласио краљем Далмације, коју мало касније бијаше и покорио. Зато се на њ' дигоше и Млечићи и Византија. Посљедица тога је била, да од тад на Далмацију имају право и Млечићи и Мађари, док то цар Мануило Комнен (1143–1180) обадвојици не диже 1168, што је трајало до његове смрти 1180. год. Од тада Бела, мађарски краљ, задобија Далмацију.

Од тада па све до XV в. због Далмације настаје непрестана борба између Млечића и Мађара. Године 1264. Стефан, син Беле IV, у Книну је примио исказе вјерности Хрвата и далматинских градова. За вријеме ових борби у Далмацији господаре домаћи кнезови, сваки у својој жупи, а понекада и над неколико жупа. Између њих у XII в. истичу се Шубићи, Брибирски кнезови, који су већи дио Далмације имали у својој власти. Имали су и дио Босне до Книна, те су Павле и Петар носили титулу »Господар Босне«.

За вријеме Шубића босански Срби силазе у Книн и уопће у сјеверну Далмацију. Иван Лучић Луциус вели, да босански Срби у XIII в, за Младена, служаху у његовој војсци, те, помјешав се са Хрватима, да обрађују и поља. Ово је прва сеоба Срба у Сјеверну Далмацију, од којих је Младен имао јаку војску. Срба је тад највише насељено у Книну и околини. Са малим размацима, у првој половини XIV в. још су били двије сеобе Срба овамо. Боман, односно Вињалић, спомиње нам једну сеобу 1305. О трећој сеоби знамо ово: Хрватски кнежеви кнински Нелепићи, који су нагањали романичној струји и кнез скрадинско-клишки-омишки, Младен Ђурђев Шубић, ради Клиса, били се јако завадили, јер Нелепић хтио Шубићу да отме Клис. Младен је имао доста војске из Босне, али, да се одупре Нелепићу, кога су и Мађари потпомогли, потражи од босанског бана Стевана Котроманића, с којим је био у пријатељству, да му пошаље нове војске и народа, којим би могао населити опустјела мјеста око ријеке Крке и у

Скрадину. Стеван му пошаље много војске и народа из Босне које он насели око Крке и у Скрадину, а војском одбрани Клис, и растјера Нелепићеву војску 1338. године. Ово је трећа сеоба Срба у Далмацији, како је и Кончаревић назива.

Године 1346, на позив Шубића, била је четврта сеоба Срба у Далмацију из Босне, јер и тад долазе, да се боре против Људевита, краља угарског. Утолико и Душан Немањић продире у Далмацију са војском те 1350. и у Имотском оставља јаку војну посаду. Продире чак и до Трогира, те му ови 8. јануара 1351. шаљу и дарове. Његова сестра Јелена била је удата за Младена Шубића. Тад је и Душан населио био овамо доста народа из Херцеговине.

Да је доиста српски народ био већ овамо, види се, што је 1350. био положен темељ манастиру Св. Архангела на ријеци Крки, а старије насеље било се већ почело зидати 1317. Манастир Крупа, близу Зрмање дограђен је помоћу Стефана Милутина, Уроша Дечанског и Душана.

Људевит Угарски био је покорио Далмацију 1357, папа га ради тог укорио јер Људевит није имао достојних насљедника, а Република ослабљена и ратовима истрошена, дало је повода да се Твртко, краљ босански тим користи, који је 1382. проширио био границе своје државе од Котора чак до Задра. Још од 1370. шиљао је своје људе у Далмацију, који су спремали земљиште за њега. Тад је овамо прешло много босанских Срба. Далматинска хроника биљежи, да је 1371. прешло у Далмацију много српског народа са породицама, које су заузели многа поља, а најприје се зауставили у брдовитим предјелима. Године 1373. каже Фарлати да је тога народа било на граници Босне, спремно за прелаз у Далмацију, да су на себе обратили и пажњу папе, јер су били православне вјере. Иван Лучић Луциус каже да су сашли и у Трогир.

Ови су досељеници били врло вјешти радници, те се о њих отимаху. Тим сеобама Твртко је себи спремио сигурно земљиште, те је 1390. лако освојио сву Далмацију. Фарлати вели за Книн, да је за Твртково доба био препун Срба босанских, и он га, немогући га убројити, ни међу босанске, ни међу херцеговачке градове, нашао згодним, да упише међу српске градове, те од тада Книн заузима мјесто међу српством насељеним градовима и зове се српским мјестом. За Тврткa је главно становништво сишло из Босне у Крајину книнску. Твртков насљедник Стеван Дабиша, присиљен, да се бори са Турцима, напусти Далмацију; док Владислав, краљ Напуљски, одлучи, да је присвоји, као саставни дио мађарске круне. Његовим посредовањем сва Далмација изјави привржeност Владиславу, који се у Задру 1403. године крунише краљевском круном Мађарске и Хрватске и Далмације.

Владислав за 100.000 дуката 4. јула 1409. прода Млетачкој републици своја права на Далмацију. Ради тога, између Сигисмунда и Републике наста борба, која је трајала неколико година и свршила повољно за Републику. По уговору мира Република доби Задар, Нин, Новиград, Врану, Островицу, Скрадин, Шибеник, Трогир, Спљет, Омиш, Котор и Будву, са свим околишима, тврђавама, острвима, осим оних око Дубровника. Мађарима је остало приморје од Истрије до Обровца, затим Буковица, Плавно, Стрмица, Книн, Сињ, Клис, дио Загорја између Трогира, Шибеника и Дрниша, Петрово поље, Промина и Миљевци. Овакав је фактички посјед 1420. године.

Откад Млетачка република освоји Далмацију (приморску), помињу се три нове сеобе из Босне у сјеверну Далмацију. Прва, кад су Турци 1394. ударили на Стевана Дабишу и продрли били са неколико страна у Босну, пљачкајући и палећи, те је много народа побјегло у Далмацију и допрло чак до Спљета. Друга сеоба била је 1397. године, када су за Јелене, Дабишине удовице, Турци немило пљачкали и пустошили све, куда би дошли и тад много народа прешло и населило четири книнска села: Книнско Поље,

Голубић, Пађене и Полачу. Трећа је сеоба била између 1413–1417, за коју се дознаје из једног извјешћа далматинског провидура Антона Контаринија од 28. децембра 1418. својој влади у Млецима. Ту се каже, да је много народа прешло из Босне у Далмацију, те да је од тог народа регрутовано 5.000 добрих војника. О Томиндан помиње и 12. јула 1420. млетачки адмирал, Петар Лоредан из Сплъета. При првој сеоби 1394. основали су досељеници манастир Драговић.

Спљетским црквеним сабором 1075. установљено је, да православна вјера у Далмацији више не смије бити.

Романско је становништво брзо и лако заборавило православну вјеру, а латински језик учврстило за свагда у католичкој вјери. Хрватски народ у Далмацији силом је полатињен. Сва приморска Далмација, уговором 1420, дошла је под власт Републике. Латински бискупи нијесу могли никако да савладају православно становништво у Далмацији и присиле на превјеру. Њима, кад су у највећој опасности били за вјеру, стигоше у помоћ становништво српско из Босне. Те сеобе Срба, почињући од посљедњих година XIII в., слиједе непрестано, а тог се је народа до половине XIV в. у Далмацију доселило, да се већ и православни манастири подижу и постају, поред грчких и многобројне српске опћине. При крају XIV в. постају српске опћине: Книнскопољска, Голубићка, Пађенска, Полачка итд.

Кроз XV и прву половину XVI в. у далматинском континенту влада политичка несређеност а он се у ово доба налази под мађарском круном. Кончаревићев љетопис спомиње, да је и 1450. јачи број Срба из Босне прешао у данашње Котаре. Зетски митрополит Јосиф благословио је досељеницима цркве: Св. Ђорђа (1456) у Пађенима, Св. Петра и Павла (1458) у Полачи и (1462) Св. Стевана у Голубићу. Око 1468. подигнута је црква Св. Ђорђа у Книнском пољу. Утолико и Турци провађују у Далмацију. Мухамед II 1453. осваја Цариград, 1459. подјармљује Србију, 1463. Босну осваја, а мало затим Херцеговину и Албанију, 1494. и Црну Гору.

Тек 1463. освајају Босну и продиру и у Далмацију, а 1469. продиру у Буковицу и Цетинску крајину. Те су турске провале трајале до године 1482. Године 1475. много је хрватског народа оставило Цетинску крајину и побјегло на острва; године 1480. манастир Драговић је био опљачкан и калуђери разагнани, а године 1481. Скендер паша спушта се у Котаре. Кончаревићев љетопис спомиње, како су многе православне цркве тад настрадале, а свештеници с народом поубијани. Године 1498. опет Турци провађују у Далмацију, најприје на Буковицу и Котаре. Поред других мјеста тад је и Книн много пострадао. То све умијеша Републику у рат са Турском, којој се послије придружила и Мађарска. Тај је рат трајао пет година, а свршио 8. августа 1503. год. Српско-далматински народ, приучен већ на борбу с Турцима, мушки им се опирао, а хрватско-далматински народ, не могући да гледа плачевне призоре, напусти земљу, те пређе на далматинска острва (Зларин, Првић, Крапан итд), а неки, преко Јадранског мора у Италију, гдје основаше неколико својих села. Били би сви Хрвати тад напустили Далмацију али их задржала обзнана од 1503. године мађарског краља Владислава о склопљеном миру, и да се немају више бојати Турака.

Године 1522. дошло је 25.000 Турака на Книнску тврђаву и град. Бранио га је Мијо Бојковић из Клакора (Хрватске). Бан Иван Карловић понудио је, да ће послати помоћ Книну, али се Бојковић препао и предао Турцима Книн, под условом, да им буде слободан излаз.

2. Книн под турском влашћу (1522-1688)

За турског цара Сулејмана године 1533. потпадоше коначно под турску власт Котари, Буковица, Книн, Дрниш, Цетина, Спљетско загорје и ниже све до Неретве. Тек се Клис, благодарећи јунаштву кнеза Петра Крушића и српских ускока, одупро Турцима. Тад Турци установљују Кнински санџакат и босански везир постави за санџака Мурат бега, родом Шибенчанина.

Римска курија проглашује Книн и Книнску околицу простором без вјерника, јер ни једне више цркве латинске тамо није било, ни римокатоличког народа. Книн и сва континентална Далмација, некадања столица и срце хрватске државе, оста без Хрвата. Земље ове, од Зрмање до Цетине, насели сада српски народ из Босне, Херцеговине и Старе Србије. Ово је била највећа сеоба Срба у Далмацију, а о њој говоре сви писци који су се бавили прошлошћу Далмације.

Кончаревић каже да је ова сеоба била између 1523–27., је тад прешло више хиљада српских породица са свештеницима и да већина тога народа није дошла по својој личној побуди, већ по жељи и наредби самих турских заповједника у Далмацији, јер су те земље остале пусте, тек да им то насеље ради, као кметови. О овој сеоби говори и поменути Барбариго у извјешћу влади, говорећи, да је више хиљада српских породица прешло око 1527. у Далмацију и населили су Крајину книнску, Буковицу и Котаре, а што је све било тада готово пусто. О овој српској сеоби пише и један далматински провидур у извјешћу млетачкој влади 20. децембра 1539, као и да је са народом прешло много свештеника, којима народ безусловно вјерује. Свједочи о овоме и Вињалић, говорећи да је било 1527, кад су први пут Власи, које данас зову Морласи, а који су православне вјере, настанили се у Далмацији, а то је некад била Либурнија и Јапидија, у којима су прије становали Хрвати, који су сви били латинске вјере.

Вињалић помиње, да се прво Срби насељују овамо, што је погрешно. Они су се и прије насељавали, те је врло лако, да су све прве српске породице до XVI в, заједно са Хрватима, сад напустиле Книнску крајину и преселиле се у приморје, острва и Италију. Да је ово становништво искључиво српског поријекла, има много доказа.

У Кончаревићевом рукопису помиње се, да су тад у Книнској крајини биле отворене цркве у Радучићу, Мокром Пољу и Жагровићу. Ово српско становништво заузе већину напуштених од Хрвата латинских цркава и претворише их у православне и тако, само се по себи разумије, на напуштене њихове домаће се населише. Архибискуп задарски Караман љутито опажа, како Срби у Далмацији самовласно тад заузеше многе католичке цркве и претворише их на свој обред. Турци су пустили Србе православне вјере, да слободно врше своје вјерске обреде, и овдје, и у Босни. Ово је било за султана Сулејмана. Бенедикт Курипешић, који је 1530. године пратио кроз Босну у Цариград посланство краља Фердинанда, спомиње са хвалом босанске Србе. Он је кроз Босну видио многе српске цркве и свештенике, да слободно врше богослужење. Видио је како су српски манастири у добром стању, како и сами Турци са побожношћу приступају овима манастирима, чак и милостињу дају ако би који заповједник кнински, са становништвом српским у Далмацији слабо поступао. Млетачка република, која је још и тад гледала, да задобије љубав Срба досељених у Далматинском континенту, заузела би се, да буде заштићен српски народ. У том смислу она је шиљала у Цариград 1523. свог посланика Петра Зена, а заузимањем Ј. Рица 1527. би издана слична наредба иа Книнског санџака Мурат бега. У исповиједању своје вјере, ово је становништво сад уживало приличну слободу. Тад је био босански митрополит Јосиф, који се много старао о православној цркви и српском народу у Далмацији. Опажа се да српски народ, који је до сврхе XVII в. у Далмацији и Боки био под Турчином, те се и одржао у

православној вјери, а сав овај народ, који је под Млечићем био, те подлегао пропаганди римске цркве и превјерио.

Године 1537. Турци освајају и оно још што остало од континента Далмације. Клис је бранило 5.000 српских ускока а кад Клис Турци освојише (1537), ускоци се склонише у Сењ. Падом Клиса нестаје мађарске власти заувијек из Далмације.

Са Млечићем Турци 1540. углавише мир.

Кнински санџакат је преустројен и од њега заједно са турским посједима преко Велебита, уређен је био санџакат Лички, који је захватао данашње Которе, Буковицу, Книнску Крајину, Лику и Крбаву. Устројен је био и Клишки санџакат, који је, осим пограничних мјеста у Босни, захватао: Петрово Поље, Косово Поље, Спљетско загорје, Сињско Поље и Цетинску Крајину.

У другој половини XVI в. (1557) обновљена је Пећка Патријаршија, па је тад и овом народу, у погледу вјерском, боље било. Православна овамошња црква стављена је под јурисдикцију митрополита дабробосанског. Дозволом дабробосанског митрополита Гаврила калуђери манастира Крке врше парохијску службу у Радучићу, Мокром Пољу и Жагровићу 1578. За Арсенија, насљедника Гаврилова, освећена је његовим благословом била црква Св. Илије 1590. год. у Косову. Године 1580. маса босанских Срба, испред зулума турских силазе у Далмацију. Године 1590. митрополит Гаврило служио је у Книнском Пољу на Ђурђевдан. Утолико су већ фратри били почели узнемиравати овај народ и разним ферманима успјели су, да задобију слободу свог рада, особито у Цетинској крајини. Ради глади која је 1585. харала, исели се из манастира Драговића пет калуђера (Пајсије, Ектратије, Стеван, Герасим и Дионисије) у Мађарску, и ту у будимској епархији основаше манастир Грабовац, у част Св. Архангела. Године 1596. опет је иселило народа из овог краја. Са овом сеобом пошло је и неколико калуђера из Крке: Аксентије, Висарион и Мардарије, који основаше 1602. године манастир Гомирје, у част Св. Јовањдан Крститеља. Исељеници населише Гомирје, Врбовско и Моравицу.

Од године 1620. беспослене аге и везири муче и овај народ, не може се ни вјеровати каква су безакоња Турци вршили над далматинским Србима. Скоро све цркве бише опљачкане, а свештенство растурано. Манастири Крупа и Драговић страшно пострадаше, а Крка се једино великим митом спасе. Те су се невоље продужавале за неколико деценија.

Раја муке већ подносити није могла, те је жудила за осветом. То се најбоље дознаје из извјешћа Млетачком сенату 25. априла 1635. од далматинског провидура Франа Зена. Он пише Сенату о расположењу духова код народа у далматинском континенту према Републици, како тај народ полаже сада сву наду на Републику, да ће га она од Турака ослободити, како му често долазе тајно у Задар калуђери из манастира Крке и поједини изасланици главних народних вођа, који су спремни, да оружаном руком отјерају Турке, само кад би им Република дала за то потребиту помоћ и како би сретни били да узмогну развити заставу Св. Марка на оним тврђавама на којима се сада вије турски барјак, да су сви ти још јачом мржњом проникнути на Турке, од како је 1633. прешао из Босне и Србије, због турског прогонства, јаки број српских породица, које заузеше пространа поља око Задра, Шибеника и других млетачких градова. Дакле и сад је била једна опет сеоба. У то 1645. букне, ради Крита, рат између Турске и Републике. Великом силом ударе Турци у Далмацију на млетачке градове, али народне чете, удружене са млетачком војском јуначки их одбију. Овим ратом Клис је преотет Турцима и од тада бивају рјеђе и слабије побједе турског оружја, а то све по заслузи многобројних јунака овог српског насеља: Петра и Филипа Смиљанића, Јанка и Стојана

Митровића. Главни бојеви бијаху у Котарима, око Шибеника, у Книнском и Петровом Пољу и у Спљетском загорју. Све до 1669. године трајала су непријатељства, а тад је углављен мир, по коме су границе Републике у Далмацији проширене биле. Она је добила сва приморска мјеста од Вињерца до Будве, осим Пољица, Макарског Приморја, Херцегновог, Рисна и Дубровника. Ова се граница зове по Нанију, имену главног млетачког повјереника, који је био при утврђивању граница. По извјешћу млетачке владе било је 1575. год. душа 50.656 (православних 13.297), али је куга била и тај се број знатно сад умањио ради куге која се била појавила 1649, а и ради глади, ради које пострадало много народа. И у турском дијелу народ се проријеђио. По биљешкама љетописца, изгледа да је Далмација у другој поли XVII в. напола пуста била.

Ово је становништво тад много и превјерити морало. Фратар Вињалић свједочи, да су фрањевци вршили тад пастирску службу у свим мјестима од Велебита до Цетине. Да су покатоличавали овај православни народ, свједочи и фра Батинић, који пише, да, за Кандијског рата фрањевци нису престајали ширити краљевство истине и радити на вјерском сједињењу са сљедбеницима грчко-источног обреда. Фарлати наводи, између многобројног народа, које су фрањевци тад превјерили, и народ града Книна 1648. године. То је било, кад генерал Фосколо 1648. часовито надбија Турке и осваја Книн, али га опет Млечић напустити мораде.

Пораз турски (1683. године) под Бечом осоколи Републику, те она већ 1684. објави рат Турској, који одмах и започе. Опет Книнско, Буковичко и Котарско насеље, предвођено Стојаном Јанковићем, не мање славним Смиљанићем, Синобадом и другим чуда је починило. Захваљујући овим великим српским јунацима и млетачком знаменитом генералу, Јерониму Корнару, рат је сретно по Републику испао.

3. Книн под влашћу Млетачке републике (1688–1797)

Послије Сиња у децембру 1687. би ослобођена Книнска крајина и 14 главних још утврђених мјеста. Слиједеће 1688. год. била је ослобођена мал'не сва Далмација од Зрмање до Цетине. Карловачким миром (1699. године) установљена је граница између Турске и Млетачке Далмације, а та је названа по Гриманију, млетачком пуномоћнику при утврђењу границе, а посјед што га добише Млечићи назван је »нова граница«. Граница је ишла од Новиграда, на Зрмању, Книн, Врлику, Сињ, Дуваре, Вргорац до Читлука на Неретви. Свако од пограничних мјеста од Книна до Читлука, биле су тврђаве, имало је према турским посједима, у облику полукруга, једно слободно земљиште од прилике 4 км преко ког турска војска није смјела прећи.

Године 1683, на молбу управитеља фрањевачке босанске кустодије О. Миовила Гадоњића, далматински провидур Лоредан 1683. дозвољује му, да може прећи из Босне у Далмацију неколико фратара са народом.

То су све фрањевци радили ради лакшег покатоличавања, јер је ово XVII в. кад је у Риму основана конгрегација за пропаганду. Фра Шимун Брајиновић 1684. године пређе са 1.000 породица и насели се у Скрадинској крајини, а 1681. Стипан Матић превео је 300 босанских породица и населио их у цетинском пољу; опет 1688. дође 35 фратара са 150 породица и смјестише се у Сињско Поље; из Живогошта исте године пређе 738 породица, свега је прешло око 5.000 породица и по прилици 100 фратра и насели се између Бораје, Пролога, Мосора и Драговића (ове су податке написали фратри Златовић, Батинић, Фабјанић, Лучић и др.). У мјестима Книнска крајине већ су били православни Срби, јер они ту као раја већ одавна били. Бегови побјегли, а гдје

потребно било, ту опет населили оближње Србе. На примјер, Бискупију је населио арамбаша Радован Пријић, који је ту довео 34 православних породица 1689. године.

По Далмацији фратри су успјели, да покатоличе много Срба досељеника. Фратри казују, да су покатолочили око 25.000 православних. Тако исто су хтјели и народ книнског краја да покатоличе. Неки фратар Андрија Ресица нашао се 1688. у Книну, кад је книнску тврђаву освојио млетачки генерал Алекс Молин. Том генералу прикаже овај фратар, колико су он и другови урадили, да хришћанско оружје побједи и да се Турчин свлада у тој Крајини, те замоли генерала, да би му какву турску кућу у Книну даровао. Ту се у Книну нашао и Шибенски бискуп Калегари, који препоручи Молину онога фратра Ресицу и Молин му дарује кућу и врт Турчина Ибраима Потура. Дођоше ту одмах Ресици два фратра из Висовца, али нису имали ту народа своје вјере, смисле ударити на православне и њих обраћати у своју вјеру. Али наиђоше на тврду вјеру ондашњих Срба, које Вињалић зове тврдим шизматицима. Ударили су били чак и на Книнскопољску цркву Св. Ђурђа, истичући, да је и она била некада римокатоличка, а у Томиндан их помогао бискуп Калегари, али им не би успјеха. Одупро им се био јуначки Книнскопољски свештеник Стеван Љубојевић. Спомиње се да је један фратар из Книна долазио цркви Св. Илије на Косову 1690. године и да је наговарао тамошњег свештеника да се поримокатоличи.

Године 1620. Република је била господар далматинског приморја, а 1699. (Карловачким миром) далматинског континента. Република је, послије 1699. гледала, да прошири границе около тврђава Книна и Сиња, да би јој се војска слободније кретала, а Турци опет гледали да поврате, оно што су изгубили. Млечић је Турцима отео 1712. Плавно и Стрмицу, што је узалуд 1715. настојао преотети Мехмед, паша Босански. Од пограничних сукоба ради тога претвори се прави рат 1714. године, који је Република водила за 3 године, прво сама, а послије са царем Карлом VI. Турци бише поражени. Имотски, задњу турску тврђаву, Република осваја 1717. године. Пожаревачким миром 1718. Република је добила данашње границе Далмације. Граница се назвала по имену главног далматинског провидуру Моћенигу.

Петар Валијер, далматински провидур издао је 1686. наредбу, по којој сви свештеници грчког обреда имају унапријед бити постављени на парохијску службу од латинског бискупа, који ће их упућивати, како да управљају народ на обреде и сви ти свештеници морају признавати исте бискупе за своје старјешине, а бискупи ће се имати старати да они буду добро изучени у догматима свете вјере. Ослобођењем Книна од турског јарма, овај крај остаје без црквеног поглавице. Године 1692. налазио се у Книнској крајини српски епископ Василије, који је од Турака овамо пребјегао. Замолише Книњани патријарха Арсенија III. Чарнојевића да им даде епископа Василија. Патријарх им радо изда то одобрење, и Василије се стално настани у Голубићу код Книна. Приста и Република, те му даде у Голубићу кућу неког Турчина Похаловића, један виноград и 60 дана оранице.

У Стрмици и Отону у XVII в. (сврхом) обрађене су цркве.

Стеван Љубибратић донио је многе Србуље из Савине и оне се и данас налазе у далматинским црквама.

Послије освојења Книна, 1687, кад се опет овамо населило доста народа из Босне 1696. српски патријарх Арсеније признаје за законитог далматинског епископа Никодима Бусовића а 1702. далматински провидур Алвизо Моћениго потврђује наредбе власти од 1641. и 1695, о слободи православне вјероисповиједи, а тако и дукалом 1702. Из извјешћа архиђакона и генералног викара латинског, скрадинског бискупа, римској конгрегацији кардинала од 1706, види се да је тад много овамо из Босне, Срба

православне вјере се населило. Из жалбе православних Скрадињана 1713, ради недозволе отварања цркве за богослужење, види се, да у Книнској крајини већ тада биле цркве у Книнском Пољу, Жагровићу, Косову, Врбнику, Отону, Пађенима, Мокром Пољу, Радучићу и другим селима, у којима су свештеници слободно вршили свете црквене обреде. И под Турчином било је доста православних у Скрадину, који, кад се Книн Турчину 1688. отео, многи се овамо преселише. Да су били Срби, православне вјере, у овој Крајини под Турчином, као у Мокром Пољу, Радучићу и другим селима, види се добро из писма Пећког патријарха на Јовањдан 1614. године.

Млетачки се посјед проширио знатно од 1669–1718, а тако и број млетачких поданика. Љетописи казују, да је у другој половини XVI в. дакле, кад је Антонио Ђустиниано подносио свој извјештај млетачкој влади, у континенту Далматинском, који под Турцима био, владала мал'не искључиво православна вјера, те да је тад Срба православне вјере скоро све било у Котарима, Буковици, Крајини книнској, Петровом Пољу, Косову Пољу, Спљетском Загорју, Цетинском Пољу, Сињском Пољу све до Неретве. Сви су они постали млетачки поданици, то су они Сервиани о којима говори 1719. латински млетачки архиепископ ди Боди, који му народ толико бриге задаје, а против кога римска црква подиже дрвље и камење, да га уништи. Сам бискуп Змајевић наводи, како је придошло много православних Срба из Босне и Херцеговине, који су за католике и Републику прави отров. За овај народ у својој тужби Змајевић вели, да су њихови свештеници безобразни, неуки, да презиру све што је католичко, да су дивље звјерке, које брани Србија, да је народ још гори, да им није ништа свето, па ни тајна брака, вјерују, да им свештеник може опростити, и крађу, и увреду части, да су притворни, лукаве лије, грабежљиви вукови, у овчијим кожама итд.

Године 1759. били су капетани Косова Тодор Вукчевић, Јово Симић, Симо Трескавица и арамбаша Косова, Давид Пригабић капетан Книпског Поља, Тодор Вукчевић капетан Плавна, Ратко Ђурић капетан Голубића, Лазо Рашковић арамбаша Стрмице, Давид Карабува капетан Отона, Радо Кнежевић, капетан Пађена, Јован Тањга парох книнскопољски и врбнички, Јован Новаковић парох косовски, Аврам Симић парох плавањски, Василије Дамјановић парох голубићки и стрмички парох Симо Мирковић.

Године 1774. при провидуру Болдиу, била је велика глад у Далмацији, око 1000 породица иселило се у Босну и Сријем. С оним у Сријем иселио се и неки Пана Смуђа из Пађена, за којим бијаше у другом браку Марија родна сестра игумана крупског, Саве Бједова, који већ четири љета није мого чути за сестру и зета, јесу ли живи. Игуман овај давао је свога коња и 12 цекина за трошак и 88 цекина, кад се поврати из Сријема, што понука Герасима Зелића, да из Плашког оде за Сријем и тамо дозна, да има далматинских Срба, насељених по Сријему и то по Митровици, Голубинцима, Сурдуку, Пертињцима и близу Карловаца. То му је казао игуман Кувешдински, Јефитимије Котуровић, из Колашца, из Далмације. Зелић је од овог народа нашао их доста, а најприје у Голубинцима, пак онда у Сурдуку, Петринцима итд. Како су се звали ови исељеници, није познато, а ни народ не памти.

4. Книнска крајина под Аустријом (1797–1918) и поријекло данашњег становништва

Године 1797. пада Млетачка Република, а сву Далмацију заузима Аустрија. Пожунским миром 1805. изгубила је и предаде Французима, који 1807. Книн утврђују.

Наполеон 1806. године је припојио Италији и ставио јој на управу генерала Вицка Дандола.

Кад је Наполеон 1811. створио Илирску државу, припојио јој и Книн са околицом. Године 1813. Французи је предају Аустрији, под којима остаје до 1918., кад је Србија ослободи, себи припоји и прогласи од свих јужних Словена државу Срба, Хрвата и Словенаца са династијом Карађорђевић на челу.

Наполеон је 1808. установио Далматинско Владичанство са епископом Бенедиктом Краљевићем на челу.

Почетком 1761. године из ове су Крајине, кад их је Краљевић хтио да поунијати, мушки се томе одупрли свештеници: Јосиф и Дионисије Новаковић из Книна, протопрезвитер Кнински, Петар Сабљић, Јаков Маринчић и Спиридон Симић од Косова, Атанасије Бједов из Пађена, Јован Добријевић из Отона, Илија Јоваковић из Врбника, Марко Сабљић из Жагровића, Ђорђе Плавшић из Голубића, Јован Плавшић из Стрмице, Антоније Пријић из Бискупије, Симеон Илић из Плавна, Никанор Кнежевић, Гаврило Оточић и Антоније Радуловић из Полаче.

Са падом Млетачке републике углавном се насељавање Книнске крајине завршило. Хрвати су ове крајеве са доласком Турака напустили 1522. године и пребјегли на сјевер и запад, особито на далматинска острва, па чак и преко мора у Апулију и у папску државу, а многи и копном у планине Лике и Крбаве, у низине Купе и Саве, у угарске брегове међу Штајерском границом и ријеком Габом, напосљетку у Пожунску жупанију, Доњу Аустрију на Марехфелду и у равнице за литванским горама. Како се нагло умањивало хрватство у Далмацији види се најбоље из једног извјешћа, које је 1524. године поднио конте задарски Млетачкој републици. У самој задарској контији, по том извјешћу, спало је становништво од 60.000 на 2.000 душа. Већина њих пошла је у Апулију, Абрузо, у крајину Јакинску.

Словенски је елеменат на сјеверу Далмације увијек био помлађиван досељеницима из Босне.

Грци и потомци римских становника, звали су их Власи, Мавровласи, Морлаци, били су православне вјере и живјели су већином од сточарства. Они су били страх и трепет градовима, те је имала више пут и Република с њима посла.

Петрово Поље код Дрниша добило је око 1670. године нових поданика, које је сердар Матија Накић из Босне населио. Исто тако насељено је ушће Крке заслугом фратара самостана Височца и калуђера манастира Крке. Село Братишковце населила је херцеговачка породица Васовића. Сви су они из Турске дошли. Тад их се много населило и у Крајину книнску. Кнински округ из темеља се промијенио у етнографском погледу, особито још од кад у XVI в. Турци овдје населише Босанце. И Ватрослав Јагић тврди, да се у хисторичку Хрватску – Сјеверну Далмацију (особито Книн) доселило много православних Срба, као и да је од XVI в. у свој сјеверној Далмацији, услијед тих досељења, настала таква смјеса обију конфесија, да се не може опредијелити, ко је Србин, а ко Хрват. Да су ови досељеници Срби, доказали су, поред других и дон Симо Љубић, који је доказао, да су они истих обичаја, као они Срби, које Вук Караџић описује, а то је исто и Никола Томазео утврдио, на кога се и Љубић позивља итд.

Зову их Морлаци, а тим именом крстили су, временом сваког тежака за разлику од варошанина. Зову их и Власима (пастири).

Један писац, Кристијан Енгел, тумачи поријекло Влаха овако: Власи су се доселили око 1019. године из предјела Охридског и Драчког у већем броју у Далмацију и понијели са собом своје старо име Власи, које се претворило у Моровласи, а ово у Морлаци и Влаји. Ове сеобе понављале су се, кад су угушени устанци под Дељаном и

Бодином. Павле Витезовић забиљежио је при концу XVII в. једно предање Морлака који су били између Сења и Зрмање, по ком су предању њихови дједови доселили се тамо сврхом XII в. из бугарских крајева. Морлаци су тек догонили оно, чега они нијесу имали, наиме марву, а осим тога већ су били довољно очврснули, да могу истрајати у сиромаштву ових крајева.

Ово име Власи – Мавровласи – Влаји још и данас остало је и свим оним Србима, који се овамо насељавали од 1373. из Босне, Херцеговине и Старе Србије.

И сви љетописи – црквене хронике, по српским православним парохијама овог предјела, а које је на темељу предања завео епископ Никодим Милош, једногласно тврде да се народ српски у Крајини книнској населило овамо у течају вјекова, особито послије пропасти српског царства на Косову, и то већином из Босне, а нешто и из Старе Србије и осталих српских крајева.

У овом крају постоји Косово (далматинско). Оно се налази на подножју Козјака, Динаре и Промине, пружа се од истока к сјеверозападу. Красна и убава равница – Косово поље, са брежуљцима и долинама накићеним шумом и гором. У Косову пољу су двије парохије са трећом Бискупијом и броје око 5.000 душа. Мјесто питомо и богато. По сред поља вијуга се Косовчица, која извире испод Козјака, а увире у Крку, близу Книна. И мјесто и народ је скроз српско насеље.

Народно предање, љетописи парохијски, као и разни писци и хронике говоре, да се ово насеље послије турске побиједе и пропасти српског царства на Косову 1389. овдје насељавало. Тад се Срби населише и у ову низину и ради сличности овог краја, са својом старом колијевком, а и ради тужне успомене Косовске то насеље назва нову постојбину Косово.

У хроникама попа Дукљанина спомиње се, како је хрватски краљ Звонимир прије него ће га Хрвати погубити, сазвао сабор или скупштину »Петих Цриквах у Косову«. По овому изгледа да се мјесто звало Косово прије пропасти Српске и прије нег се Срби у њ' доселили. Али, како хроника Дукљанинова нема историчне вриједности, ово се не може издржати. Ова је хроника по Др. Црнчићу потекла у XV в, а по Томиндан излази, да су Срби у XIV в. прозвали мјесто ово Косово.

У народу је толико предање да су се са Косова населили, као и да су многа имена у новој домовини називали према именима у старој колијевци, ал' највише, што су зазидали иа брежуљку цркву и осветили је 1389. Св. Великомученику српском Лазару. Видовдан се слави на Косову далматинском. Са овог Косова овај народ сваке године поздравља витезове поља Косова; мјесто ријеке Ситнице овдје имамо Косовчицу. Планине ове пуне су имена Косовских јунака; Косово далматинско, жупе, куће, поља, долине, све то спомиње три Мрњавчевића, старог Југ Богдана и девет Југовића, Орловића Павла, Косовку дјевојку, Косанчић Ивана, Топлицу Милана, вјерне слуге Милутина и Голубана. Ал' нада свима ово насеље спомиње Милоша Обилића кад вели:

Милош ти је госпо погинуо,
Код Ситнице, код воде студене,
Он остави спомен роду српском
Да се прича и приповједа,
Док је људи и док је Косова.

Косовчица је Далматинска Ситница, а Косово, некад долина суза, овај народ претвори у перивој радости. Да, јер и у задњем рату за ослобођење и уједињење Кнински народ дао је пет стотина добровољаца Срба православне вјере, и тим је боље

него сви љетописи, хронике и предања доказало, даје ово право српско становништво. Книнско становништво дало је више добровољаца, дали су све што су могли.

О Видовдану се код Лазарице на Главици, код жељезничке станице Косово купи народ сваке године из простране Книнске крајине, Дрнишке, Врличке, Кистања, Бенковца, Шибеника, Каштела и осталих приморских мјеста. На Косову је 1770. године Доситеј Обрадовић основао српску школу, овуда је и Вук Караџић сакупљао народно благо, као и други Божидар Петрановић.

Велика борба између Турака и српског народа свршила је у другој половици XV в. пропашћу српске државе. Стопу по стопу освајали су Турци, јер је српски народ давао јак отпор. Растројство, које је у XIV и XV в. владало у цијелој Европи, неповјерење међу заинтересованим факторима, антагонизам папски и византијски због вјере, укрштени интереси византијски и млетачки у Леванту, млетачки и папски у Италији, угарски и млетачки у Далмацији, хуситски покрет и вјерске распре и расцјепи у католичкој цркви, све је то онемогућило акцију озбиљну против Турака. Сам Српски народ морао се у овом добу борити против Турака, али ни код њега није било заједничке акције, а особито, кад су сепаратисте српске крајем XIV в. обориле централну српску власт.

Од битке на Марици 1371. године, Турци готово из године у годину напредују, стопу по стопу српске земље освајају, а народ српски пред њима свакуда бјежи. Једино је Босна пала одједном, а и Зета 1499.

Послије пада Босне 1463. године, Срби се пресељују и у Сјеверну Далмацију а за њима Турци настављају своје пљачкашке нападе. Године 1522. Турци освајају Книн, из ког Хрвати бјеже у приморје, на острва, у Италију, Угарску и другдје, а Турци доводе рају (Србе) из Босне, одакле су их још доводили и Шубићи, ови да им у војску иду, а они, да им овуда раде. Данашње становништво Крајине книнске већином је од ове раје из Босне, и то старије, а млађе од 1688–1700. овамо насељено.

Али ни овуда није им био бољи и мирнији живот, као ни оним који су испред силе Турске, пребјегли у Угарску и Хрватску. Против овог народа дизали се не само Турци, већ и старосједиоци, особито Рим. И овај је народ за турско-млетачког господства показао врло много способности за борбу и за живот. Тад се дижу Јанковићи, Смиљанићи, Синобади и др. Тад ово становништво покреће живу акцију српских ускока и хајдука.

Особитог су етничког значаја биле оне веће и мање сеобе, које су се извршиле на Балканском полуострву, почев од турске најезде, од краја XIV вијека, а нијесу престале ни послије ослобођења српских кметова. Те се сеобе врше, прво у планинске крајеве, бивају из виших области у ниже. Како је инвазија турска напредовала, тако се, пред њом и српски народ селио. У неким пак дијеловима, виђев Турци, као у Крајини книнској, да се Хрвати као стариници, одатле сасвим иселили, сами Турци почетком XV в. населили су, да им земље обрађују, Босанце-рају, од којих је скоро сав данашњи народ Крајине книнске. Како сами они казују, они су се премјештали из Старе Србије, све док нису дошли у Босну, те под именом Босанци, населили овај крај, али су, како се види из љетописа и њихових предања, многи из Косовске и Метохијске околице, преко Босне, а и из других крајева овамо насељени. Добро је уочио Јован Цвијић, кад вели, да су сељаци разноврсног поријекла, али да главну масу насељеника чини динарско становништво, чији су главни дио стари Рашани, народ старе српске средњовјековне државе. Насељавање и овог краја вршило се од 1389. све до наших дана, само у XVI в. та је сеоба најјача била. Ово је узрок, да је Книн, некадања престоница Хрвата постала главна жила куцавица Срба, православне вјере у Сјеверној Далмацији. Ово су такозвана

»метанастазичка кретања«, тј. мијењање мјеста становања. И ови насељеници, прије него овамо сашли, имали су Босну, као прелазну или сталну земљу, неко извјесно вријеме, по прилици једно 50–100 год. Ово је важна динарска струја, по којој су миграционе струје из Босне, Херцеговине и Црне Горе, поплављивале и Боку, Дубровник и Далмацију.

Разумије се, да су прије, него населили ове крајеве, насељеници шиљали своје извиднице, и оне одређивале мјеста нових насеља. Те су извиднице и овдје махом били свештеници. Они су и овдје основали манастире. Тако српски калуђер Руфим, духовник књегиње Јелене, удовице Младена Шубића, а сестре цара Душана Немањића, положио је темељ манастира Крке, са још 2 калуђера 1350, кад је Скрадин и околина био под заповједништвом Душанових војсковођа. Овдје је 1615. била заведена школа за свештенике. Другом манастиру, Крупи, темељ је ударен за Милутина Немањића, а градња се продужила и довршила за Стевањдан Дечанског. За Душана 1345. манастир је поновљен, а 1494. даривала га српска деспотица, Св. мајка Ангелина и синови јој деспоти Јован и Ђорђе. Послије боја на Косову, када је много народа српског из Србије и Босне, пребјегло и у Далмацију, калуђери, који пређоше са тим народом, основаше око 1395–1400. и манастир Драговић. У вријеме пак глади, која је била завладала 1585. у Далмацији, одселило је из Драговића у Мађарску пет калуђера и у будимској епархији основали манастир Грабовац у част Св. Архангела Михајла. Тамо, бјежећи од Турака 1619, одселише сви Драговићки калуђери и собом однесоше све манастирске драгоцјености.

Осим свештеника, као извиднице били су и мајстори, који би у аргатлук овамо силазили. Те се извиднице постављале најприје на планинским превојима, као Карановићи иа Великом Козјаку, те одатле у Крајину книнску, односно Косово силазили и по селима се намјештали. Мјесто гдје су Карановићи на Козјаку били, и данас се зове Карановац. Ту су Карановићи остали дуго, а развале њихових станова и данас се виде, те одатле своју пратњу упућивали по Косову, Книну, Буковици, Котарима и др. И живо су собом гонили, а калуђери најважније црквене утвари носили.

Становништво је ово насељавало и Котаре, а ради њиховог слабог (грозничавог) положаја, а и јер нису могли сносити римску пропаганду, а и гладних година, јер се народ и множио, а и често и увијек на ратној нози били многи од њих, враћали се, не у Босну, већ опет са калуђерима у Сријем, Банат, Бачку, Угарску и др, гдје су већ биле најјаче српске сеобе. Тако се око 1774, за вријеме глади одавде иселило у Угарску око 1.000 породица и населило мјеста: Голубинце, Сурдук, Петринце итд.

Народ је овамо и силазио, и враћао се, преко Козјака, Динаре итд.

Тврђење г. Љубе Павловића, по предању народном, да су икавци горњег Подриња поријеклом од ријеке Крке, Книна, Сплита и других крајева, не налази се у предању Книнских насељеника. Книнско становништво говори ијекавски, чистијом штокавштином, него ли Херцеговци, те они и нијесу икавци. Могуће да је тај народ из околице Спљета.

Главни узроци, да се овај народ овамо населио, сам народ вели да је сила Турска, бјежање њихових дједова пред том силом, а и жеља да се живи не предају непријатељу у руке, што их и потакло, да се боре »за крст часни и слободу златну«, што је и код њих, поред православне цркве, створило Смиљаниће, Јанковиће, Синобаде, Мочивуне и многобројне Косовске осветнике, које је Качић онако дивно опјевао. Ту је њихову јаку националну свијест добро за се искористити знао. Ово се становништво (његов добар дио) по наредби самих Турака овамо населило да им земљу обрађују, јер је Турчин

сурово с њим поступао, јер су увијек Турци ратовали, јер лично и имовно овај народ несигуран је био, зато су се често и исељавали.

Овај народ задњих 100 година није се исељавао. У новије доба највише их ишло у финанце и жандаре, а под Млечићем (1688–1797) бранили су Млечићу крило од Турака.

Овај се народ овамо морао привикавати и другом начину живота. Колико год се народ промјењивао, пролазећи кроз непознате крајеве, колико год је упознао многе ствари, које се живота тичу, колико год мрзио Турчина, Млечића, Рим и Аустрију, ипак од оног народног »ја« није много одступио. У почетку је народ тешко овдје живио, годинама, деценијама и вјековима, па и данас још живи у земуницама и колибама, иако су им дали још Турци земље за обрађивање, пак и са њих су увијек морали, и Турчину и Млечићу и прије њих Хрватима, давати, као власницима много од плодова. Свак је овај народ гулио и исисавао, свак му је крв пио. Његова економска и вјерска слобода до XИX вијека скоро није ни постојала.

Ипак се овај народ прилагођавао новим природним приликама. Населило се и градило кућице по дну и странама долина, што се то види по досељеницима са Косова и из Метохије, док су Црногорци гледали да се населе на вишим мјестима, као племе Црногорци у Полачи. Само се по себи разумије, да се овај народ населио око развала старог насеља. Ко је први између досељеника дошао, боље је положаје и узео, а ко касније, лошије и неродније. Према родности саме земље суди се, ко је прије, а ко касније се населио.

Сва су села-насеља разбијеног типа. Народ је донио и имена своје старе постојбине, те по њима назвало и овамо мјеста. Тако села Крајине Книнске, насељена послије косовске катастрофе 1389. досељеницима из Косова назваше ова мјеста: Косово Поље, Косовчица, Орлић, Карановац итд. Ово им је много лакше било извршити, јер се старинци сви бијаху иселили, те пренијели и имена планина, ријека и потока итд. али су задржали и имена старих мјеста, која ту нашли, као: Книн, Книнско Поље, Бискупија, Отон итд, те се то и до данас задржало.

Старинаца су овдје врло мало нашли, те је нови народ задржало потпуно своју ношњу, дијалект, обичаје, празновјерице. Народ је скроман, вриједан и миран.

Скоро је сав народ српско-православне вјере. С њим су управљали ови црквене поглавице откад је Млечић (1688) дошао до данас: Василије (1692–93); Никодим Бусовић (1693–1703); Саватије Љубибратић (1709–1716); Стеван Љубибратић (1716–1722); Симеон Кончаревић (1751–1753); архимандрит Никанор Гајовић (1778–1782); епископ млетачки Софроније Кутовачи (1782–1790); мјесто ког је Далмацијом управљао његов викар архимандрит Богуновић (1792–1796), а тад је био изабрани архимандрит Герасим Зелић (1796–1810), за вријеме кога Наполеон оснива 1808. године самостално владичанство те именује за далматинског епископа Бенедикта Краљевића (1810-1828), који је хтио, да поунијати овај народ. За вријеме његових безакоња, управљао је задарски парох Спиридон Алексијевић (1823–1829); епископи Јосиф Рајачић (1829–1834) и Пантелејмон Живковић (1834–1836); викар Карловачке митрополије архимандрит Симеон Тркуља (1836–1841), Силвестар Вучковић (1841–1842), парох Скрадински Стеван Крагујевић (1842–1843), Хадошки архимандрит Атанасије Чурлић (1743); епископи Јеротеј Мутибарић (1843–1853), Стеван Кнежевић (1853–1890), Dr. Никодим Милаш (1890–1914), Димитрије Бранковић (1912–1919), Кирил Митровић и Данило Пантелић (1922–).

V ИСТОРИЈСКИ И ПСИХОЛОШКИ УЗРОЦИ СЕОБА

Инвазија словенских племена у почетку средњег вијека била је полазна тачка за географски распоред и формирање народа на Балканском полуострву.

Главни је узрок најезде Османлија и бјежање Срба испред завојевача, као и саме побуне Срба, потакнуте од стране хришћанских европских држава а и тежњом самих Срба »борбом и за крст часни и за славу златну« и мржња према Турцима гонила их на исељавање, а јача национална свијест, потицала на већи отпор, те нешто то, а нешто Млетачка и Аустријска држава, створиле су од њих једну противтурску отпорну снагу, чувене Косовске осветнике, које су предводили Смиљанићи, Синобади, Јанковићи, Мочивуне и многи други, у историји и народним пјесмама чувени српски јунаци, које је Качић онако дивно опјевао. Отпор је већи давао овај народ и јер Турчин га притискао, сурово с њим поступао, јер увијек за Турке ратовали, јер лично и имовно било несигурно, јер било у врло тешком економском стању, те су све ово били узроци њихова кретања, односно и премјештања и одавде другдје.

Послије Битке на Марици 1371, а особито послије Косовске битке 1389, нека се и српска држава држала до 1459, а престоница пренешена прво у Београд, па Смедерево, пак Срби су се селили у Моравску Србију, Зету, Херцеговину, Босну, а и Аустрију, Угарску, Сријем, а пошто је и Смедерево пало, сели се у Сријем и у Динарске земље, а највише у Босну. Из Босне пак послије њеног освајања (1463), Херцеговине (1482) и Зете (1499), настају велике сеобе нашег народа и у Далмацију.

У Милашевој »Православној Далмацији«, и сви парохијски љетописи, и народна предања, и страни писци, сви се слажу, да се тад народ у Крајину, послије катастрофе Косовске, овамо населио.

Обнављањем Пећке Патријаршије (1557), светосавска црква постала је још јача заштита народна. Тад је и народ Крајине книнске обнављао, зидао и поправљао своје цркве.

Настаје сад затишје релативно до 1774. године.

И овдје су Турци сваке четврте године узимали петину хришћанске дјеце између 6-9 година старости, исламизирали их и стварали чувене јаничаре, најтежи српски данак у крви, који је укинут тек 1766. године. Разумљиво је да их и одавде бјежало, те по планинама лутали са својом дјецом, а бјежали и у Приниципово и у Аустрију. Понека је породица редовно мигрирала сваке четврте године. Аустрија је тад водила рат са Турцима, а особито под крај XVII в, и одавде је селила Србе у Славонију и Хрватску те се придруживали пребјезима-ускоцима.

Крајем XVI в. отпочели се Срби бунити против Турске управе, ради чега многи пребјегавају и у млетачку Далмацију. Од њих се стварају хајдучке чете, које предводе Јанковићи, Смиљанићи, Мочивуни, Синобади и други.

Турци, освојивши Книнску крајину 1522. године, коју су пред њима оставили старинци, довели су Србе из Босне, и свугдје их населили. Ово је такозвани кметски режим, којим су Турци насељавали Лику, Славонију и Далмацију. Фрањевци пак многе су босанске Србе населили у Далмацију, те многе обраћали и у римокатоличанство.

Послије него ли Млечић преоте 1687. Турцима Крајину книнску, ову Турци сасвим напустише а на њихова огњишта населили се опет Срби из Босне. Тако се харамбаша Радован Пријић са 34 породице насели у Бискупију које доведе из Гламоча. На тај начин Книнска крајина поста једна чисто српско насеље.

У Книну, у тврђави, било је чиновника и службеника талијанске народности, а сва села од тада до данас постају права српска насеља.

Економских узрока исељавања овдје није било. Прирастом народним овај се крај расељавао. За вријеме задњих 100 година није се одлазило у Америку, али многи су

одили у аустро-жандаре. И Книнска колебања као период 1774. гладне године било је узроком да многе породице овај крај тада напустише. Нигдје, вели Јован Цвијић, сушне године нису тако неродне, као у карстним областима Динарског система. Тако је ради глади иселило око 1.000 породица из Далмације у Сријем, Босну и Мађарску. Герасим Зелић, путујући по Сријему, послије неколико година, налазио је Далматинаца у Митоивици, Голубинцима, Сурдуку, Петринцима, и близу Карловаца.

Прилагођавање новој средини

Наш се народ овамо доселио послије Косовске катастрофе, највише у XVI в. и крајем XVII в. Смјело је ишао у сусрет новим приликама, дошао у сусрет с другачијим цивилизацијама и другом начину живота. За ту је сеобу био сазрео, те је и сазрео и за еволуцију. Колико се промијенио, пролазећи кроз непознате крајеве, колико год је дознао многе ствари, које се живота тичу, колико год је осјећао окорјелост и мржњу према Турчину, Млечићу, Риму и Аустријанцу, ипак од оног свог народног »ја« није ни у чему одступио. Тешко им је, веле било живјети, овдје особито у почетку. Морали су годинама и деценијама живјети у земуницама и колибама од бусења и грања док су добили земљу за становање, јер, иако им дали од старинаца опустјелу земљу ипак они су своја права на њих и даље протезали, али редовно, пошто су те земље досељеници обрадили, јављали су се њихови стари власници, книнска хрватска властела и католичка црква, те и тражиле десетину и рабат. Ову земљу населили а и бегови гулили и исисавали. Њихова пак економска и вјерска слобода ни за Турчина, као ни за Млечичћа, није ни постојала.

Морао се овај народ ипак прилагодити новим природним приликама. Насељавао се и градио куће по дну и странама долина као што су радили досељеници са Косова и Метохије, док су Црногорци на вишим мјестима, као племе Црногорци у Полачи. Сав се овај народ населио око развала старог насеља. Ко је први дошао боље је положаје узео, а ко касније лошије и нeродније. Према родности земље, може се судити, ко прије, а ко касније се населио. Све су породице у овим селима разбијеног типа.

Исељеници носе као пуж своју кућицу, имена свога села, краја, потока, планине, те по њима назову своју нову област. Тако седам села Крајине книнске насељених послије Косовске катастрофе 1389, досељеници из Косова, назваше: Косово-поље, а и друга имена, која у Косову овамо донесоше те назваше у својој постојбини као: Косовица, Орлић, Карановац.

Ово им је било много лакше извршити, јер се старинци сви бијаху иселили. Дакле, пренијели и имена планина, ријека, па и области. Али задржали су имена стара мјестима, као Книн, Книнско Поље, Бискупија, Отон итд. Нови досељеници дадоше имена рјечицама, мањим брдима, врелима, али главна имена као Книн, Крка, итд задржали су до данас.

Старинаца су овдје врло мало нашли, те ново становништво задржало потпуно своју ношњу, дијалект, обичаје, празновјерице. Овај народ је скроман, вриједан и миран, што је такођер доказом, да је из Босне сашао, док досељеници из Црне Горе одликују се развијеним поносом и осјетљивошћу, великим самопоуздањем и свој начин осјећања и мишљења напуштају тек послије дугијех ратова и борби. Овај је народ из Западне Херцеговине: Гламоч, Ливно, Жупањац и Скопско Поље. То је тзв. Динарска струја, која је населила Гламочку Крајину, а то половицу данашње Босанске крајине. Косовци из Косова и Метохије су друга половица, тј. Косовско-метохијска струја.

Назупчане зидине Книна града, природне красоте Далмације су оригиналне. Овдје се човјек може да нагледа лијепих српских типова живописне народне ношње.

Лукави Млечић сваким начином дариваше јунаштво у српској крви. Даваше им хљеба, праха и олова, колајне, крстове, повезе, заставе итд. Ко се Турчину опираше? Млечић. А ко је имао чуда и покоре? Јанковићи, Смиљанићи, Синобади, Мочивуне, Накићи, Мандушићи итд.

Далматински горштаци, као и приморски поданици млетачки »Сињорије«, били су годинама чврсти бедем, о који се разбијала турска сила, као таласи о необориву хрид. Својим ситним радовањем и подједнаким одупирањем они покрајину спасише од инвазије. Та је борба трајала преко два вијека и народна пјесма забиљежила све важније епизоде.

VI НАРОДНА НОШЊА

Загорје, народ Крајине книнске још носи оно одијело у што су се одијевали њихови ђедови. То им одијело траје са кољена на кољена. У Европи нема краја, гдје има толико чудноватих и изворних начина ношње као у Далмацији. Крој је ношње народни, а тако и шара или маст модра (плава), црвена и бијела, жута, зелена и црна.

Удата на глави носи бијело платно, звано »бошча«. Гдјекоја носи и убрус шарени. Женске док се удаду, су са црвеном капицом. Женска удата плете косу у двије плетенице, те је преко врата, баца низ прси. У тим плетеницама уплијећу напретке, илике, цванцике, а дјевојке ресе капице ланчићима, срцима, стакленим куглицама итд. Дјевојке плету косу у једну плетеницу и низ плећа је спуштају. Капа, коју носи, црвено-блиједа је и плића. Косу добро чешљају, угладе дрвеним чешљевима, помажу младим маслом или уљем, кроз исту разне наките, па и новац уплијећу.

Удате имају кошуљу од домаћег платна или куповног, извезеног у вуници танкој, опреденој, коју саме омасте у четири различите боје: модро, зелено, црно, црвено итд. За старије су угасите боје, а за млађе свјетлије. Кошуљу вежу око врата, низ прси и око рукава. Кошуља је распорена на прсима, испод врата запучена и сапета запонцима и копчама, широки су јој рукави, те је и дуга до чланака. Неке носе и кошуљак, те им покрива прси и на њ' су рукави. Повише кошуље је зими »аљина«, која је од црног сукна, извезена по дну са свилом, у сјајним бојама, црвено-мрко-модрој. Тај је вез по дну хаљине, око руку и врата. Љети имају само кошуљу. Повише аљине »модрина«, коју зову »садак«. Садак је од модрог сукна, израђен са ризом, а по ризи везом низ прси и по дну већином острага. Он нема рукава, већ се навукује. Зову га и »зубун«. Наниже је »прегача«. Њу саме откају од пређе, које саме опреду и бојадишу. Она је у народним шарама и има уколико све ресе. Допире до испод листа. Преко и око паса има »тканицу« израђену у ризи и извезену. И она је отката од домаћег сукна. Обичавају носити о боку неку врсту ножића, бива бритву кривуљасту и склопљену у корице. Обућу носе: чарапе бојене, од сукна, до чланака, које сапињу кукама, озгор »терлуци«, који се назувају на цијелу ногу, пак »набојци«. Терлуци су оплетени од бијеле вуне, а спријед извезени свилом или вуницом. Обојци су на терлуцима. Ово се напушта, те данас многе плету вунене бичве, па повише њих опанке. Опанци имају потплат од нестројене коже воловске. Оне се обувају с горње стране ноге узицама од овчије или овнеће нестројене коже – опуте, пак се притегну на крају потплата. Отуда се опута промеће испод чланака, те притегне опанак, а у опанак сасвим мало улази пета. Неке носе папуче, а зову их »левантине«.

У цуре је аљина бијела, са црвеним везом, а у жене од црног или модрог сукна. Оне љети иду у кошуљи и у садаку или под прегачом. Оне садак лијепо наресе и наките. Врло лијепо везу, а то кад иду на пашу за стадом, бива везу без нацрта и ђерђефа. Носе и ђердане, око грла, по пет-шест редова. Страга ђердане држи риза, а оне су сприједа. Дјевојке носе такозвани »каљер« или »огрљак«. Он је око грла, а која је бољег стања носи »ђендар«. На том су поставу и старом времену пришивали цванцике, цекине, талире, круне, форинте, петокруне, златице, а данас сребрне, златне динаре, а у помањкању истих пришивају и папирнате динаре (десетице, стотице, хиљадарке).

Мушки се одијевају простије и без икаквих гиздања. Имају на глави капу црвену, од ризе (скерлета), извезену црном свилом, млађи плићу, а старији дубљу. Зову је тежачка црвена капа. Неки носе и на турску сорук-пешкир. До меса им је кошуља. Она није строго дуга, а, ако јој дигнеш везове, у осталом се не разликује од женске. Боје је бијеле и од домаћег платна. Многи је сад и купују. Старији носе бијелу, везену огрлицу, а млађи онако просто сашивену. Поврх кошуље одјену неку врсту зубунића, и то је крожет. Он је обично од модрог сукна, обрубљен црвеном ризом. Примјећује се на прсима и допире до испод бокова. Поврх крожета је гуњац или копоран. Он је на рукавима као оширока јакета, израђен са црвеном ризом и црвеним гајтаном. Он је од црног сукна, сприједи је уређен па и на рукавима и леђима. Имају панталоне, гаће »беневреке«, од модрог сукна. Гаће се пријубљују уз ноге, те их намакну до ниже бокова, па је баш за чудо, како им не спадну. По дну су гаћа куке и споне, а не међу их по пасу, већ увученим кајишем стегну испод кукова.

Чарапе имају при месу, па обојци и опанци, од оздол кожа од бивола, а одозгор непреплетена опута.

Зими носе огртач, тј. кабаницу с огрлицом – кукуљицом. Кабаница је од крупне црвене чохе-абе, или од сивог сукна. Обично кукуљица стоји онако на раменима просто, растегнуто. Кад је киша, превуку кукуљицу на главу, те је запињу копчама.

Припашу поврх вуненог паса други коленати пас-пашљачу, за којом сприједа држе нож, бритве, лулу, а некад и оружје, острага двије везне (барутњаче) од жуте мједи и од коже, два фишеклука (набојњаче) с огњилом, кремен и потрбите набоје, машице за лулу, ћесу за дуван а и новце. Лулу подјекои задјене за затиљак узгор, између кошуље и голог меса. Испод гуњца носе торбак, а то је кожна четвртаста торба, коју носе мушки. Носе и мушки и женске, торбе, на оба два рамена, а торбице само о једном рамену, све је то од вуне домаће. Неки носе и зобнице. Оне су откате на стријехе и вуне, а оне праве на шаре као ћилими.

Много ткају ћилиме, прегаче, покриваче и разне кућне наките. То све са разним шарама наткано врло лијепо, и од вриједности.

Још има старијих који носе косу у плетеницу, која се зове »перчин«. Обично сприједа обрију главу, а оно остало косе покупе у дуг »перчин« те га уплету у црни вунени трак, па га наките објешеним рајтама и још каквим записом. Ако је у кући снаха млада, она га чешља и плете.

Код бољих је одјећа од финије ствари и са финијим пуцама, копчама, кукама итд.

Досад се добро држи ова ношња, јер је код њих срамота исту мијењати. Веле, ко ношњу мијења, и вјером ће лако. Ко остриже брке, држе га, да се осрамотио, јер брци су знак човјештва. Не трпе ни главаре да се на други начин облаче. Један, који се под владом пријашњом преобукао, упутио је дужду молбу стиховима те ју износи, да се види. Та пјесма гласи:

Гле, војвода, њеких Далматинских!

Кад дојједре Италији равној,
Ту се они брже потаљанче,
И стиде се славинског имена.
Косе стрижу, власуљу натичу:
Клобук мећу, а сарук помећу,
Брже боље и брке обриче,
Свилен појас са себе отпашу,
Красно рухо од скерлета смећу,
Грде златом макраме везене,
Сјајне токе, па и зар јачерме,
И све бурме од чистога сребра;
Што сам Боже, јадан дочекао!
И хаљине они одјевају
Прострижене отрага на двоје,
На ногам' им ка' женам' бијечвице,
Да не буде јуначког знамења,
И сребрне поврготе плоче
Па драгуме злаћане челенке,
Златне игле, па све превртнуше,
На талијанску ето обрнуше,
Далмацију сву нам нагрдише,
Још волико мловинека се пружа,
Река, земље, варош, градове,
Па ето им рђав глас је допро
До млетачких свијетлих господара.
Сеј срамоте! ето распасаше,
Свијетле сабље, а тупасте ражње,
Припасаше себи о бедрицу.
Да би били срчани јунаци,
Баш најјачи на бијеломy свијету,
Кад их спази Турчин, не боји се.
Сад вас молим, како милу браћу,
Послушајте ове моје свијете:
Домородац, ако прави дође,
Испред очију његових бјежите,
Па ако гле још когод упита
За дом, име, за народ и мјесто,
Не кажите да сте Далматинци:
Соколови кад немате крила,
Покажите да сте будалине,
А немојте грдит Далмацију
И срдити дужда од Млетака,
Јер је вазда Далмација била.

VII ОБИЧАЈИ, ЖЕНИДБА, УДАЈА...

Душанов законик (Призренски препис, члан 2, прво издање 79.) одређује: »Властела и прочи људи да се не жене не благословивши се у свога архијереја, али у

тех зида се благослове, које су изабрали (за) духовнички архијереји«. Исти препис: »И ниједна свадба, да се не учини без вјенчаница; ако ли се учини без благословенија и упрошенија цркве, такови, да се разлуче«.

Можда је ондашњим законодавцима био познат обичај, који још и данас постоји у Сјеверној Далмацији, те је Душанов законик хтио да уништи обичај, женидбе и удадбе, без црквеног благослова, а то је та женидба и удадба, која се само, од свих наших крајева, укоријенила у Сјеверној Далмацији.

На сајмове народне или црквене славе, мајке доводе своје кћери момцима на углед, а долазе и удовице. Свака се од њих распознаје по капи или по мудору на глави, носи на себи свој ђендар или гендар, и то је мираз, који дјевица, дјевојка или удовица носи момку, који ће је оженити и за кога ће се она удати. Тај се гендер састоји од дебелог постава, који је по каткад и извезен. Женско га носи од грла, до испод кољена, све у једном комаду, навише кошуље и сукње.

На око се може прорачунати, колики је ђендар, тј. колико има новаца. Да ови новци не испадну са постава, прошупљивали би их на два три мјеста, те кроз те рупице прошивали конац, који би се утврдио на поставу. Новац је на тај начин, кад би се дирао, губио од вриједности. Зато га данас не пробушују, већ га на постави пришивају, прекрштавајући га два-три-пут свиленим или простим концем.

Тако накићена дјевојка, забавља се са својим другарицама. Кад јој приступи момак, кому се она свидјела, одведе је и с њом само игра тзв. коло. Коло није, јер га играју њих двоје. Играјући тако пред очима своје мајке, а по каткада и оцем, углављују, што треба. И главно што углаве, то је, да ће момак женско те ноћи одвести својој кући. Они ће од те ноћи живјети као муж и жена, он ће бити њезин човјек, а вјенчаће се касније.

Момак знањем и одобрењем својих родитеља, доводи родитељској кући женско, кому и њезини родитељи одобравају све то без цркве или грађанских наповједи, без црквеног или грађанског вјенчања. Ријетко кад врши се вјеридба – прстеновање, то јест да се носи прстен, јабука и др. Главно је за сад ђендар и »право прве ноћи«, а вјенчање бива редовно касније, али каткад и не, те настају довијања парничења. Ово је народна удаја и женидба у овом народу, а и у већем дијелу Сјеверне Далмације. Што је већи и богатији ђендар, прије се момци лакоме. Обично на селу се тражи од женске, да ради и да рађа, а без тога женско не вриједи ништа. Ако женско не рађа, мора из момкове куће. И то су тешке посљедице женидбе и удадбе, као што су тешке и кад умре момак, без да се вјенча, а са собом оставља дјецу. Под Аустријом много је сметало војништво, па су врло тешке посљедице биле, ако момак умре невјенчан, и за дјецу и за невјенчану жену. Дјецу шаљу у копилад, а невјесту неће рад да приме а дом је гони.

Још има један узрок оваквој женидби. Као и другдје, тако и у Книнској крајини: тежак неће свечано да прослави своје вјенчање. Често зато нема довољно новаца. Женидба и удадба горња врло му је јефтина, јер нема никаквог трошка. Послије кад хоће да се вјенча, младенци уз пуцњаву пушака и уз велико пјевање, иду на вјенчање, а за њима трче њихова дјеца.

Многи отимљу дјевојке, и то обично, кад је младожења сиромах, те по обичају не може испросити дјевојке и трошити на сватове и свадбу; или кад се младожењи свиди, смили дјевојка, а род је неда за њега. Обично тад младожења, преко сусједа, одмами дјевојку на какво одређено мјесто, а понајвише ноћу, те је одводи кудгод, да не зна, ни отац, ни мати, нити ко други за њу. А ако је никако не могу помамити, скупи младожења 4-5 својих рођака, оду кући дјевојачкој, те варварским начином отму ђевојку од оца и мајке, те је воде собом. Послије траже мир од дјевојчиних родитеља,

који им се, из важних разлога, и даје, а кад мир и опрост постигну, тад се вјенчавају, пир и весеље чине. Ове се отмице вршиле раније, а данас много мање, јер они то врше другим неопаснијим обличјем.

И већ наведена удадба, врши се знањем и одобрењем њихових родитеља. Мјесто отмице је оваква удадба настала и оснажила се под Аустријом, јер мушкима они нијесу дозвољавали женидбу прије нег одслуже војску (24 године), а они то, рад домаћих потреба и јер навикли да се рано жене, на тај начин вршили. Обично се касније врши вјенчање. А ако дјевојка побјегне зове се »бјегуница«, а мушки »медоња«.

Ријетко је случај развода брака послије вјенчања, а ријетко, да се овако доведена дјевојка не вјенча. Овако се у Обровцу, Кистањима, Книну, Бенковцу, Скрадину, Врлици и Дрнишу и данас 95% бракова извршује и не сматра се за саблазан. Народ вели да се мало која под вијенцем доведе. Рано се жене ради радње.

О Крсном имену пали крсну свијећу, напија се, итд., само не ломи крсни крув. Здравице су у једну, у три, у пет итд. Они то зову »нагонице«. У цркви се не служи, јер је велики број народа, већ то се накнадно врши, сљедеће недјеље, иза крсног имена, а тај дан свештеник очита крсну славу, која се састоји из читања тропара и кондака, молитве сугубе за здравље и помена умрлих, те гашења свијећа и здравице домаћину. Гдје не може свештеник стићи, замјењује га ђак. Многи славе више дана, те доводе себе у велико сиромаштво, задуже се у трговца у граду, те послије треба толико година док се одуже.

Пирови чине велике трошкове. На пировима се, без разлога, по неколико дана, дан и ноћ једе и пије. Скупи се скоро пола села: кум, прикумак, стари сват, барјактар, војвода, чауш, по два ђевера и остали сватови, сви рођаци, побратими, кумови, пријатељи, познаници и комшије, дан и ноћ једу, а вино нагоницом и силом пију. На тај начин потроше и разоре све, чиме би могла цијела њихова породица неколико мјесеци поштено и умјерено живјети. За то весеље убију вола, испеку по 10-15 брава и приправе 15-20 барима (акова) вина и ракије, а, колико се закоље тука, кокошију, гусака, патака и голубова и колико се хљеба поједе и других којекаквих од тијеста јела, то се не може ни избројити, а колико ли и гостински коњи жита позобљу. Бива од 2 до 10 и више вјенчаних кумова, више кумова имају и при крштавању дјеце. Обично први и главни кум носи дијете (држи), а други држе свијеће.

Смрт оглашују својти, а брецањем звона селу. Мрца купају и брију а купе му и покров. Онај, који иде по потребе за укоп у Книн, иде гологлав, а то је знак, да му је неко умро. По селима направе двије одуље храстове или врбове полице, те их, у облику знака множидбе, увежу конопима, а повише простру један биљац, и то се зове »носила«. На њима положе мртваца, те га носе гробљу-укопишту. Ако вјетар дува, они мртваца увежу при носила конопима, а припуче при биљац иглама. Обично од куће до гробља, носе мртваца, без попа, а гдјегдје као и Книнском Пољу, прати поп мртваца од куће. Пошто је попова кућа већином код цркве, а ту је и гробље, то ту поп мртвацу очита опијело. Они мртваца жале, бугаре, као мајка за сином:

Ајме сине, душо моја,
Јадна ти је твоја мајка
Како оде у земљицу..., итд.

Почиваљке су са мртвацем близу цркве или гробља. Прије спуштања у гроб мртваца, одрешују га. Мећу са мртвацем у гроб и крува, јабука, наранџе, разне хране и тд. Кости преливају вином, и веле: доста си попио, док си био жив, пиј и сад.

У Книну, откад болесник умре, док га не изнесу, рођаци не стоје код њега у соби, већ два три туђина. Рака се зове »ћемер«. Повише ње је земља, а повише земље плоча или постављен с једне и друге стране камен. Више, по врху главе постављају крст, него ли плочу, а у оба случаја, ако могу, и натпис!

Долазе на гроб осми дан, то су такозване »прекаде гробља«. Имају тз. седмине. То је гозба, коју спрема кућа умрлог истог дана. На гроб, поред цвијећа, доносе и новаца, те их на гроб остављају. Тај новац сиромаси, који касније дођу узимљу. Жене се на гробу бију, кукају, бугаре итд.

Све одиве узимљу браћа и то дио, ако је учинио отац обичајну опоруку, а ако није по закону, у једнаке дијелове.

Мираз је дјевојачки, који оде са прстеном и вјенча се под вијенцем, рубље светачно и обичајно њезино – неке донесу и покућства, торбе, вреће, биљце, зобнице, покриваче, а и благо у замјену за ђендар. Обично кад дијеле очинство, само узимљу земљу, а кућу и благо остављају браћи.

Задруга нема много. Има их неколико у Полачи. Некад их било много. На примјер, у кући епископа Стефана Кнежевића, кад је умро (1890), било је 87 задругара, а у Полачи, у Крстана Вучковића 48, а све се данас дијеле, или иза смрти очине, а и за жива оца.

У Буковици, односно Книнском дијелу од Жагровића према Зрмањи, то јест села Мокро Поље, Пађене, Огон, Оћестово и Радучић боље држе обичаје, него ли други дијелови ове Крајине.

Свако село има своје »дотуре«, сељаке, који уче друге правдати се и правде добијати.

Ово се становништво српско одликовало до сад плодношћу и због тога је ту био увијек сувишак народа. Под Турчином и Млечићем служио је, као војник, и ратовао; под Аустријом у жандармерију и финанце, а исто и у Америку, а и исељавао по Далмацији. Има их и »торбара«, који, на леђима, преко све Европе, носе робу и продају је по селима и вашарима. Тих је из Далмације загорске безброј путовања.

У докону времену, од новембра до марта, кад не да радити киша, у скуповима код ватре чује се и данас свега о вјештицама, вилама, морама, вукодлацима, орку, различитих загонетака и приповијетка, пјевања јуначких и љубавних пјесама, а чује се штогод и из астрономије, а по звијездама знају тачно одредити доба ноћи, па проричу и по кретањима-лету птица, какво ће вријеме, итд. Пола је овог народа саставни дио Буковице, гдје се и данас чује:

Ој Буковице црна кукавице!
Буковице, мој дебели ладе
Шта у теби краварице раде?
Шире руке, да се боље ладе,
Уз горицу, уз дебело дрвље,
Ђено расте свакојако биље.

Овај народ држи, вјерује, да су виле некакве дивље, а врло младе и лијепе дјевојке; да су брзе, као муње, помажу јунацима и заљубљеним, кад их у помоћ призивљу. Тешко се наћи у »вилинско коло«, а живе по високим планинама. Вјештице, то су старе жене, бабе, а стари мушки вједогоње – вјештаци. Кад човјеку, кад наузнак спава, навали крв у прсима, те га дави, то зову »мора«. Мора може бити само дјевојка. Мора, тек се уда постаје вјештица. За вукодлака држе мртваца, који на одмах оживи, те

у виду човјека ода тамо амо, те свијет плаши за 40 дана, а послије се опет у гроб враћа. За орка они разумијевају магарца, кратка репа, а дугих уши, који има особиту неку моћ, да може летјети по ваздуху и то без крила. Они људе носе на висока мјеста и остављају, а стварају се од смета, кад мету домаћице уочи недјеље или прије литургије.

Вучари то се зову они, који убију вука, одеру га, његову мјешину напуне чим и навуку на дрво дугуљасто. Са оваквом мјешином иду кроза села, од куће до куће, и просе милостињу, као: соли, меса, вина, ракије, брашна, жита, скорупа, сира, јаја, новаца, вуне итд. Ови што носе мјешину, зову се »вучари«. Народу вукови штету чине, кољући живо, зато их радо дочекавају и даривају, а они пред сваком кућом пјевају:

Ево куће и оџака,
И у њојзи домаћина
Који ће нас даривати
А неће нас опсовати.
Домаћине доме мој,
Ево вука пред двор твој;
Даруjте га, не држте га;
Подај вуку сваке струке,
Да не коље твоје муке;
бољи ти је добар глас,
Нег у кући цръен пас
Јер ако вук омрче
Ујешће ти говече
Дајте вуку вунице,
Да не коље јунице;
Дајте вуку сланинице,
Да не коље овчице;
Дајте вуку соли,
Нек су здрави воли.

Прпоруше, то су за кушу обичаји. Дјевојке иду од куће до куће, народ их полијева, а оне моле за кишу и пјесме пјевају, а народ их дарива.

О времену нагађају и то вели, да ће лијепо: кад, у кишно вријеме ћук много ћуче; кад ждралови у лијепом раду лете; кад чапље у висину лете и играју се; кад слијепи мишеви у великом броју, у сутон, лете тамо амо; кад славуји на дуго пјесму изводе. Биће хрђаво, студно вријеме, кад дивље гуске и ждралови свој лет пометају, кад се голубови касно у вечер споља кући враћају; кад водене птице из воде излазе на суво, ту се тресу и лепршају; када свиње рилом сламу или сушањ навлаче на гомилу итд. Киши се надају: кад кокоти (пјевци), у необично вријеме пјевају; кад кокоши, са пилићима рано иду лијегати и касније устају итд.

VIII ПСИХИЧКЕ ОСОБИНЕ НАРОДА

Народ је предусретљив и гостољубив. Кад је Доситеј Обрадовић код њих учитељевао 1760, јагмили су се, ко ће га прије и боље угостити »и кад би код једног ручао, морао би код другог вечерати«, спомиње Доситеј за прота Новаковића, Трифуна Синобада из Книнског Поља; Симу Стефановића из Книна, попа Бједова из Пађена итд.

Доситеј своје трогодишње пребивање у овом насељу назива »три миле године, срећне три године, младости моје«.

Книњани су тамнолика лица, висока чела, црномањастих власи, погледа ватрена, овелика стаса, широких плећа, јаки брзи и окретни, говора једра и чиста, разбуђеног пјесничког духа, занесен пјевањем, а нарочито играњем кола. Постојан у поштењу и значају, неустрашив бори се за говор и народност. И женско је јуначког срца, у својој кући највеселије и најумиљатије заностно пјева пјесме. Кнински је говор гипак, сушта штокавштина ијекавског говора, са савршеном и мелодичком акцентуацијом, са необичном свјежином, ванредном љепотом и чистотом својих једрих израза, са оним непресушним извором богатства, бујности и гипкости језичких облика, то је говор, на који је туђиштина имала врло мало утицаја, најправилнији и најизразитији представник јужног нарјечја: у њему нема турцизма, ни туђинштине, све је граматички правилно и чисто народно.

Овај је говор такав, јер је овај народ најмање био изложен утицају туђинштине, ово је крај, у кому је скора владао патријархални живот. Конфигурација и пластика тла и она је ишла засебном индивидуалном одржању и развијању народа.

Ово пак потпомогнуто оскудицама комуникација, некултурним стањем и скромним захтјевима животних намирница, није осјећао потребу, да залази у туђе крајеве, ни да се мијеша с туђим елементима, те је стога овај народ очувао своју свјежину, чистоту, првобитни тип, обичаје и вјерске церемоније. Др. Ј. Цвијић добро вели: »У Динарској системи збијених венаца и тешке комуникације, настанила су се западна племена српског народа, остала су била до најновијих времена поглавито сточари и најмање додирнута утицајима културе.«

Године 1730. народ је много страдао од куге али и од глади, која раскова токе и ћемере, црквена кандила, поруши, опусти, куће и хатаре. Кроз дуга четовања, ово је насеље било привикло сужништву, нераду и отимачини, од чега се доласком Аустрије, ослободило.

Народ српски са Косова Поља из Јужне Србије населило се овдје, те Далмацији дарова Косово Далматинско; оно је собом донијело Косовску Ситницу, коју претворило у Косовчицу, саградило цркву Лазарицу, а 1923. код исте један њен син, Тодор Рашковић из Дрниша, изградио, а народ на Видовдан открио споменик краљу Петру I Великом Ослободиоцу.

Ово је најчистије српско становништво, српски говоре, мисле и осјећају. Оно без школе и књиге пјева »Смрт мајке Југовића«, одушевљава се Душаном, Милошем, Марком, плаче за Лазаром и Косовом, слави своја света крсна имена; мајке његове, љуљајући чедо у колијевци, овако га успављују:

Српска вјера погинути неће,
Српска слава потавњети неће,
Цар се Лазо заборавит неће,
Обилић се прегорети неће,
Југ Богдан се спомињати хоће,
И Косово поље жалостиво,
Док је сунца и док је мјесеца,
Бранковић се проклињати хоће,
Док Србина на свијету има.

Само у рату (1914–1918), овај је народ дао око 500 добровољаца. Тако је и било и 1875. и исте су водили, то јест у одбору били Книњани: Александар Катић и Стево Вујатовић. Оно је и за Млечића, кад Турке исћерало прво потпрашило кубуру и наоштрило своје јатагане, те сложно ударило на заклетог свог крвника.

IX КУЋА И ОКУЋНИЦА

Куће су сагpађене од камена тесаника, а покривене шимилом, плочама или ражаном сламом. Оне су већим дијелом земунице, приземљуше, величине 4 са 7 м. На кућама су по једна врата, обично од растовине. Унутра једу, спавају, ложе ватру и спремају јела.

Леже на креветима, који су од букова или растова дрвета. Само има сламњачу. Огњиште је направљено, а дим излази кроз »баџу«. То је једна на крову овећа плоча, која се пилицом званом »комињача«, да излази дим, подигне, а кад пада киша или је вјетар, тад се спусти. Огњиште је направљено каменом од сиге у истој равни са простором кућним. Куће нијесу поплочане, већ само земља, а немају ни одјељења – соба. Прозори су уски, малени, без стакла. Висина је куће 3 м. У зиду су омање рупе, за разне спреме, звани »пенџери«.

Дијелови се куће зову: подрум, соба, таван за дрва, трап гдје зими хране крумпир, перзо, у згради гдје гори ватра, огњиште, пријеклад или главње па огњишту. Ти су комади од гвожђа; греде за пециво и баџа, кроз коју сукља дим са огњишта.

У неким селима, као у Книнском пољу, стојну кућу зову »кула«, а то је знак, да су ту Турци некад били. Приземне куће зову »потлеушица«. За оспрему суда су такозване полице. У кући нема слика, ни покућства, све је то врло слабо и примитивно.

Ватра гори између два камена намјештена са стране, звана »пријеклад«. Кров се овако ради: поставе се греде, а по зиду, по крајевима греда друге греде, које се зову »сапони«. Оне су везане са гредама. По врху крова је сљеме. Између сљемена и сапона су гредице, које зову »раменици«, а преко раменика жиоке. Повише ременика и жиока долази »шимла«, а то су такве, истесане букове, а данас јелове дашчице, које су једна преко друге намјештене стрмо, да вода низ њих клизи. Кров је шимлама стрменији, него ли плочом. Новије се куће, и по селима, покривају, обичним купама, које се, у задње доба, праве од цимента и у Книнском пољу. Везе, које везују рожнике, зову »вјенчанице«.

Ово је главна кућа, а споредне су: »кошара«, гдје сагоне говеда и благо. Оне су од потлеушице са јаслама и од камена у краку озидане, без прозора, са вратима, величине према броју блага. Кукурузовина, гдје суше кукурузе у клиповима. Она је од дрвета подигнута. Кукурузане се подижу на четири сове, а горе су дрвета у облику пода, са страна такођер, дрвене преграде, а озгор кукурузана је покривена истом шимлом. Данас, ко може, зида кукурузане од камена, а покрива плочом или купом. Кукуруз држе у клиповима, те га суше, а затим туку и у амбаре сасипљу.

Авлија, двориште је обично озидано сувозидом, али је мало ко има. То је с' једне стране међина страна куће, а са других авлија. Још имају појате, које су у сувозиду, или близу куће, или удаљене неколико корака. Покривене су шеваром или сламом. До појата је обично гувно. Оне имају двоја врата: до гувна једна врата, кроз која се убацује слама, а друга, одакле се збијају стогови. Што сламе не може стати у појате, збија сс у такозване пласте, одатле и сијено упластит. Скоро свак у селу има појату, а неко и двије.

Колибе праве сељаци у брду, гају, својој огради. Зими у њима презими благо. Љети, кад у селу настану врућине и кад се забрани у пољу паша поред усјева, благо се тјера у планину, гдје има изобиља траве и хладовине. Осим чобана, богатији имају и једно женско, које зову мајом или планинком. Планинка спрема јело за чобане, пере рубље, музе благо, сири сир, мете масло итд. То су станови или колибе, гдје љетује благо. Из авлије код кућа бацају ђубар у зато одређени простор, звани »ђубрењак«.

Јаре, се зове мјесто гдје стоји благо, а јаруке то су јаме. Кошаре зову и стаје.

Подворница је земља под двором. Малено људско насеље, гдје се иза или испред куће налази одмах врт, пак до њега обрађивана земља, а иза или испред њих гај и пашњаци, то је оно насеље, које је познато, и прије и послије XИ в. под именом »двор«.

Куће су у Книну модерно саграђене, колико стојна, толико споредне, као и у осталим варошима и градовима далматинским, а има их и по селима, особито Книнском Пољу, које су покрите црвеним цреповима или шареним етернитом.

Стрмичке куће стојне биле су покривене прво шимлом, а сад све циглом.

У свим парохијама имају мале капелице, покрај и на пролазу главних путева.

X ЗАНИМАЊЕ

Све се женске баве ткањем и имају своје »таре« (статива), предењем, чешљањем вуне и везењем. Дома држе благо које им даје вуну и кострет. Раде и земљу, као окопавање кукуруза и поврћа. Нигдје не иду, осим у цркву, без куђеље или да плету чарапе.

Становништво се највише занима земљорадњом и сточарством. Најбоље успијева кукуруз, пак бијело жито и винова лоза. Има доста и воћака бајама (бадема), прасака, ораса, мурава, крушака, јабука, као и разноврсне зелени и крумпира.

Нијесу изучавали занате, али показују дара и вјештине за рад. Изучили су се већином, или као самоуци, или један од другога. Тако они добивају прилично новаца плетењем купола од раките. Још раде и као зидари, ковачи и дрводјелци. У селима је и дућана, а по Книну дућани са сваковрсном робом, хотели и крчме. То је варошанима (већини) једино занимање.

Сељаци полазе у аргатовање преко године, гдје се утрефи. Највише иду радити, кад се зачне какав гвоздени пут или пробијати цесте. Јесени иду, која села немају грожђа, као Плавно, и у бербу грожђа на острова далматинска и тамо остају док сврши тргање.

XI СТАРИНЕ

Градина има у Стрмици, према засеоку селу Босанском, као и Градина Матанова, Граби и Лазарет.

Млечанин Фосколо је срушио турску тврђаву Книн год. 1648, коју Турци 1669. утврђују поново. У Отону има турских кула, као и у Книнском Пољу, а у Мокром Пољу су куле Кегљевића.

Код Книна су развале цркве Св. Барбаре, као и гробље. У Бискупији је црква Св. Тројице, првом обновљена 1577. другом 1689; у Врбнику Св. Николе, саграђена 1675; у Голубићу Св. Стевана, саграђена 1462; у Книнском Пољу Св. Ђорђа, саграђена 1468; у Марковцу (Косово) Св. Илије саграђена 1590; у Мокром Пољу, Св. Луке, саграђена 1537; у Пађенима, Св. Ђорђа, саграђена 1456; у Плавну, Св. Ђорђа, саграђена 1618; у

Полачи Св. Петра, саграђена 1458; у Радучићу, Св. Ђорђа, саграђена 1537, и у Стрмици Св. Јована, саграђена 1628. године.

Код Книна су стари турски мостови: Булин и Атлагића мост.

У Бискупији је био самостан фрашњвачки, као и црква Св. Марије, све од Турака разорено, а истих се развале и данас виде. Кнински фрањевачки самостан саграђен је 1695–1705.

У Книнском Пољу налазе се 4-5 Србуља из штампарије Бонендара и Виска Вуковића; у Лазарици на Косову »литургијар« штампан у штампарији Вицка Вуковића Подгоричанина; у Врбнику: Октоих Вуковића, штампан у Млецима 1537. године; Петровангелије Тројана Гундулића, које је по његовој наредби радио Мардарије од Мркшине цркве (Црна Гора). Старине су црквене ћелије у Книнском Пољу, Плавну, Голубићу и Косову, у којима је 1760–1763. Доситеј Обрадовић учитељевао.

Гдје је Капитол, по Вињалићу био би стари католички самостан. Говоре, да се мјесто и за Турчина звало »Сартово«. У Бискупији селу виде се троје црквених развалина, а веле, да су то биле католичка црква Св. Луке и других двију, којим се ни име не памти. На тврђави виде се темељи једне цркве, а мало више и друге, гдје, католици веле, биле њихове цркве Св. Михајла, Св. Петра и Св. Катарине.

У једној згради Книнске тврђаве сакупљени су многи римски споменици, које је фра Лујо Марун по овом насељу скупљао.

У Книнском музеју има доста римских старина, али и хрватских из околине Книнске. Богат је особито са великом збирком из најстаријег доба.

ПОСЕБНИ ДИО

1. КНИН

Стари Книн налазио се у јужном дијелу Книнског Поља, на брду, на ком наши стари подигоше јаку тврђаву, и то на брежуљку, гдје данас зову Тврђава. Та стара градина стоји и данас. Тврђава је опасана високим, дебелим и врло јаким зидинама, које су и 20 метара високе. У доњи дио тврђаве улази се на врата преко мостова, који се могу спустити и дићи. Ту су големи одбрамбени зидови, унутра су простране војничке касарне, велике оружаре, подземне барутане, дуги сводови: има и лијепих палача, укусних станова, перивојића, родних воћњака, зелена грмља, а у средини прастара црква. Ово је Стари Книн на брежуљку. Овдје су често становали краљеви из хрватске домаће куће, банови, жупани и други достојанственици; овдје се кадгод држали и државни сабори. Ту је био Книн и за турско доба, па и млетачко, све до 1797. године већим дијелом. У овој старој градини је смјеса хрватско-турско-млетачких грађевинских остатака, који нам довољно расвјетљавају старо Книнско насеље, које је било насељено на брежуљку.

Тек од 1688, за Млечића, почео се Книн развијати на данашњем положају, с десне стране Крке, а на подножју самог, стрмог »Книнског брда«. Истина, ту се било спустило, и прије Млечића, турско насеље, јер су Турци хтјели да буду ближе ријеци. Али, ипак је насеље при ријеци, рад маларије и поплаве било малобројно; оно се углавном на брежуљку налазило и Млетачка република даровала је фрањевцима, сврхом XVII в, земље и куће Турака, Миљевца и Потура, те они ту саградише цркву и самостан св. Антуна, гдје се исти и данас налази. Око овог фрањевачког самостана, од 1695, почеле се подизати куће, и то према Атлагића Мосту. До 1797. године било је мало ових кућа овуда сазидано, јер до пада Републике насеље се углавном држало у тврђави – на брежуљку, јер му је ту, у случају напада, била лакша одбрана.

Од пада Републике (1797), под Аустријом, куће се почеле зидати на подножју брежуљака Св. Спаса, прво с једне, а по том и с друге стране пута, до корита Крке. Оне куће, које су преко пута, до Кркина корита, подигнуте, све су скоро кориту нагнуте. Та се нагнутост зауставила регулацијом Крке, извршеном 1897, у дужини од 27 км. У овом, дакле, добу Книнско се насеље помјестило са градине (Тврђаве) на обалу Крке, и то од фрањевачког самостана св. Антона и православне цркве Покрова богородичина према Атлагића мосту. Најновији насељеници Кнински иду пак на другу страну подножјем брежуљка, све до Булин-моста, особито око жељезничке станице. Некад је сво насеље Книнско било на тврђави, а на подножју брежуљка било је пусто; данас на брежуљку, у тврђави, нема никога, а све је становништво куће озидало с једне стране државног пута, подножјем брежуљка, од Атлагића до Булина моста и ту се настанило.

Книн је сав на подножју брежуљка Св. Спаса. Око Книна и брежуљка оптјече Крка, коју, сприједа Книну, од југа, појачавају притоци Оражпица и Косовица, а од запада, иза тврђаве, приток Радљевац. Ово је штетоносни, поплавни поток, који велику штету чини. те се често регулисати мора, особито од мјеста, од ког се са Бутижницом састаје. Крка са поменутим притоцима оптаче Книн, те Книн изгледа као полуострово, које се од Книнског Поља држи копна.

Некад се на подножју овог брежуљка, према Атлагића мосту, Книн развијао, а данас се развија махом до Булина моста, према »Борићима«. Ту је Книну будућност и кроз кратко вријеме овуда ће бити главно Книнско насеље. Ту је и жељезничка станица, која од прије 40. година спаја Книн са Спљетом и Шибеником; ту је и шумска мала

жељезничка станица, која спаја Книн, преко Дрвара са Босном, а ту је и жељезничка станица пруге Книн-Прибудић, која спаја Далмацију са Ликом. Овдје је, дакле, Книну будућност и ту ће, око ових жељезничких станица до Булин-моста, бити треће – најјаче Книнско насеље.

Данашњи Книн-варош има 1.270 становника (мушких 637, женских 633; православних 522, римокатолика 748). Кућа је 362. По сред вароши је државни пут, а куће са обје стране пута, који је на тај начин и главна улица. Народ је прије пио воду са Крке, од које су многи добијали грозницу, а данас пију воду са опћинског извора, коју су недавно довели из Книнског Поља.

У Книну су сваке суботе пазари, а годишњи су сајмови на Покров (14. X) и Св. Антуна (13. X).

Варош се дијели на Книн и Тврђаву. У Книну су: Котарско поглаварство, котарска грађевинска управа, котарско школско вијеће, Нижа реформна гимназија, Уред земљишног катастра, Порезни уред, Котарски контролни уред фин. страже, Котарски суд, биљежник, два адвоката, деканат, фрањевачки самостан св. Антуна, старинско друштво, љекарна, поштарски-брзојавни уред, жељезничка станица, мушка и женска основна школа, соколско друштво, читаоница, опћински уред за Книн и околна 23 села. На печату је опћински јањац, а уоколо пиш: »Опћина Книн«. Како рекох, фрањевачки самостан је најстарија установа у Книну, у ком су, за Млечића (1688–1797), сједиле власти грађанске, војне и политичке. Године 1798. спомиње се и школа у Книну и у њој је учитељевао неки О. Јерко Миљанић, док је први народни посланик из Книна био Пантелија (Пане) Сабљић (1861), које је рођен у Стрмици, на Грабу, управ са границе Босанске.

Православни народ има цркву Покров Богородичин, саграђену 1866. године на развалама једне турске грађевине.

Старине се чувају у Музеју хрватских старина у Книну (отворен 14. августа 1893). У њему су многобројне римске старине од старог Тинина, кад је римско насеље овуда било, док је врло мало из доба кад је Книн био главни град хрватске жупе.

Книнска тврђава је још цијела, а у њој је и црквица у којој је закопан Бартоломеј де Борели, који је умро 1735. као млетачки гувернер у Книну.

Православни Кнински народ има своје гробље у оближњој цркви, Св. Георгија у Книнском Пољу, а римокатоличко код Св. Јакова. У задње доба опћина је, рад тјесноће, мало подаље од Киина направила заједничко, преградом одијељено, гробље. Уз жељезничку пругу Книн-Спљет-Шибеник налазе се развале једне римокатоличке црквице, као и једно старо Книнско гробље, у кому се данас види пуно кости. То је удаљено од Книна, преко Крке, једно 5 минута. Још би биле старине Атлагића мост и Булин-мост, што и сама имена доказују.

Сво православно становништво слави крсне славе, док римокатоличко не, изузев погдјекоја породица.

Православне породице у Книну су:

Берић, (1 кућа), дошли из Варивода (Далмација) има 60 година, славе Јовањдан;
Војводић, (1) дошли из Срба (Лика) прије 50 г., славе Никољдан;
Боровић, (1), дошли из Голубића прије 50 г., славе Св. Архангела Михајла;
Покрајац, (5), дошли из Промине прије 30 г., славе Никољдан;
Новаковић, (2), дошли из Книнског Поља прије 100 г., славе Јовањдан;
Синобад, (3), дошли из Книнског Поља прије 120 г., славе Ђурђевдан;

Омчикус, (1), дошли из Радучића прије 70 година (старином из Црне Горе), славе Ђурђевдан;
Добрић, (1), дошли из Косова прије 70 г., зову их и »Парићини«, славе Никољдан;
Мирковић, (1), дошли из Полаче прије 60 г., славе Св. Димитрија;
Јовић, (1), дошли из Дрниша прије 60 г., славе Св. Илију;
Вученовић, (1), дошли из Косова назад 16 г., славе Никољдан;
Шибић, (2), који се зову и Иваз, дошли назад 50 г. из Далмације, славе Никољдан;
Катић, дошли из Бискупије назад 150 г. Истрачили се, а славили Јовањдан;
Бечкер, (1), дошли с Косова назад 60 г. Зову се право Дабићи, славе Никољдан;
Медаковић, дошли из Книнског поља назад 100 г. Истрачили се, а славили Ђурђевдан;
Шеат, дошли с Врбника назад 50 г., славе Никољдан;
Дукић, (1), дошли из Срба (Лика) има 25 г., славе Стевањдан;
Петковић, (1), дошли из Врлике назад 10 г., славе Никољдан;
Будимир, (1), дошли из Лике назад 40 г., славе Никољдан;
Бједов, (1), дошли из Оћестова, а 1 породица из Скрадина од скора, славе Ђурђевдан;
Јовичић, (1), дошли из Косова има 40 г., славе Никољдан;
Панић, (1), дошли из Отона назад 50 г., славе Стевањдан;
Сладић, (1), дошли из Бискупије назад 40 г., славе Дмитровдан;
Џепина, (1), дошли из Голубића, а ту из Мачве (Србија) у XVI в., славе Јовањдан;
Радонић, (1), дошли из Косова од скора, а на Косово с Његуша (Црна Гора) побјегли од крви у XVII в., славе Никољдан;
Перић, (1), дошли из Оћестова назад 20 г., славе Ђурђевдан;
Рељић, (1), дошли из Смоковића крај Задра недавно, славе Стевањдан;
Ширко, (1), дошли од скора из Стрмице, славе Ђурђевдан;
Бачко, (2), дошли од скора из Косова, славе Св. Архангела Михајла;
Растовић, (2), дошли из Отона од скора, славе Јовањдан;
Марић, (2), дошли од скора из Голубића, славе Св. Архангела Михајла;
Крстановић, (2), дошли из Косова назад 50 г., славе Ђурђевдан;
Касум, (1), дошли од скора из Оћестова, славе Ђурђевдан;
Чимбур, (1), дошли од скора из Полаче, славе Никољдан;
Јевтовић, (1), дошли од скора из Србије, славе Ђурђевдан;
Христић, (1), дошли од скора из Србије, славе Никољдан;
Илић, (1), дошли од скора из Пађена, славе Ђурђевдан;
Радић, (2), дошли од скора из Уздоља, славе Никољдан;
Јелић, (1), дошли од скора из Дрниша, славе Часне Вериге;
Ђурђевић, (1), дошли од скора из Мокрог Поља, славе Ђурђевдан;
Маринчић, (1), дошли од скора из Косова, славе Стевањдан;
Вукадин, (1), дошли од скора с Брбника, славе Никољдан;
Убовић, (1), дошли из Бискупије назад 40 г., а ту дошли са Уба (Србија), славе Св. Архангела Михајла;
Мијаковац, (1), дошли од скоро из Врпоља, славе Стевањдан;
Поповић, (2), дошли из Бискупије иазад 50 г., славе Стевањдан;
Ковачевић, (1), дошли од скора из Промине, славе Стевањдан;
Кукољ, (1), дошли из Жагровића, славе Ђурђевдан;
Дурбаба, (1), дошли из Ковачића, славе Св. Архангела Михајла;
Милошевић, (1), дошли из Мостара, славе Јовањдан;
Чолаковић, (1), дошли с Врбника, славе Никољдан;
Слијепчевић, (1), дошли из Косова, славе Никољдан;

Мартић, (1), дошли из Жагровића, славе Јовањдан;
Пупавац, (1), дошли из Задра, славе Ђурђевдан;
Кућица, (1), дошли из Бискупије, славе Јовањдан;
Медић, (1), дошли из Ковачића, славе Ђурђевдан;
Грубор, (1), дошли из Босне, славе Ђурђевдан;
Асановић, (1), дошли из Кадине Главице (Дрниш), славе Јовањдан;
Зец, (1), дошли из Мостара, славе Јовањдан;
Гргић, (1), дошли из Косова, славе Јовањдан;
Чеко, (1), дошли из Полаче, славе Ђурђевдан;
Ђаковић, (1), дошли с Врбника, славе Никољдан;
Веригић, (1), дошли из Босне, славе Ђурђевдан;
Ђудић, (1), дошли из Ковачевића, славе Никољдан;
Грчић, (1), дошли из Ивошевца, славе Никољдан;
Петојевић, (2), дошли с Врбника, славе Никољдан;
Дмитровић, (1), дошли из Жагровића, а 1 породица из Бискупије, славе Св. Архангела Михајла;
Дамјановић, (1), дошли из Врбника, славе Никољдан;

У предграђу книнском Љубач, а то је преко Крке, до Атлагића моста, станују:

Марјановић, (17 к.), дошли су у XVIII вијеку из Босне, славе Никољдан;
Орловић, (12), дошли из Босне у XVI в., славе Ђурђевдан;
Цвијановић, (8), дошли из Босне у XVIII в., славе Ђурђевдан;
Чолак, (4), дошли из Врбника у XVIII в., славе Никољдан;
Даничић, (2), дошли из Врбника назад 80 година, славе Никољдан;

Свега је у Книну православних племена 76, а породица 125, од којих је из Далмације 68 породица, из Босне 26, из Лике 3, из Србије 3 и 1 из Херцеговине. У самом Книну нема ниједна православна породица, насељена прије 120 година, изузев оне на Љубачу, предграђу преко Крке, гдје живе племена Марјановићи, Орловићи, Цвијановићи, Чолак и Даничић, а која су поодавно ту насељена и која живе сеоским животом. Значи, да за Млечића у Книну вароши није било Срба, православне вјере, већ да су они у Книн почели насељавати најраније назад 120-150 година.

Дакле православно книнско (варошко) становништво врло је младо а то се види по цркви коју су тек 1866. озидали.

Римокатоличке породице насељене за последњих 100 година јесу:

Ајдешек, (1), из Требељина (Крањска);
Анић, (4), из Босне;
Бајан, из Кијева (Далмација), узумрли;
Балић, (1), из Книнског Поља;
Барић, (1), из Кијева;
Баришић, (1), из Матаси-Промина;
Батић, (1), из Задра;
Билић, из Херцеговине, назад 140 година били православни, те превјерили;
Биготи, (1), из Италије;
Боглић, (1), из Хвара;
Боровић, (1), из Голубића, славили Св. Архангела Михајла, отац им био православни;

Бралић, (2), из Далмације;
Булат (2), из Шибеника;
Буданко, (1) из Каштела;
Цоти, (2), из Пралине;
Кесар, (1), из Шибеника, а старином из Мађарске;
Цибулка, (1), из Дронобица (Галиција);
Чавка, (2), из Промине;
Делош, (2), из Промине;
Драчар, (2), из Бола;
Добрић, (1), овдје био дошао из Карлобага (Хрватска);
Дрезга, (1), из Шибеника;
Џаја, (1), из Промине;
Цепина, (1), из Поткања;
Франц, (1), Нијемац, у Ластови, у Петковиће се населио;
Гајтан, (1), из Херцеговине;
Гамбирожа, (2), из Покања;
Гампарић, (1), из Примоштена (Шибеник);
Гргуревић, (2), из Промине;
Гргић, (1), из Книнског Поља;
Гризељ, (1), из Врлике;
Крица, (1), из Окљаја;
Јарамаз, (1), из Далмације;
Јукић, (1), из Мућа;
Јуричић, (1), из Лукара;
Калигарна, (1), из Бешана (Италија);
Карамушић, (1), из Лабина;
Карета, (1), из Врпоља. Био православни, те нејак покатоличен;
Крупан, (1), из Врпоља;
Крвавица, (5), из Ковачића;
Куртовић, (1), из Дрниша;
Лалић, (1), из Дрниша;
Марић, (1), из Шибеника;
Матас, (1), из Промине;
Матковић, (1), из Врбања;
Мелада, (2), из Каштела;
Млинар, (1), из Промине;
Монти, (2), из Бергама (Италија), један је римокатолик, а други је крстио дјецу у православној вјери;
Мусић, (1), из Херцеговине;
Николић, (1), из Задра;
Пантиера, (1), из Дрниша;
Перица, (1), из Станковаца;
Перковић, (1), из Скрадина;
Пилипић, (1), из Карлобага;
Рогић, (1), из Рибника;
Шарић, (1), из Лукара;
Секанина, (2), из Мађарске;
Шара, (1), из Дрниша;

Шешо, (1), из Промине;
Шевељевић, (1), из Спљета;
Шимић, (1), из Голубића;
Шимуновић, (2), из Врпоља;
Шкарица, (1), из Богетића (Промина);
Филић, (2), из Спљета;
Фрељић, (2), из Промине;
Ујаковић, (1), из Лукара;
Видовић, (1), из Бискупије;
Вуковић, (1), из Врлике;
Вишић, (1), из Миљеваца;
Златир, (1), из Повља (Брач);
Здунић, (1), из Земуника;
Шонић, (1), из Промине;
Балушић, (1), из Љуботића (Грахово);
Фумиш, који су некад били православни, а дошли са Крита у XVII вијеку, истрачили се;
Кнез, (1), досељени у XVIII в. из Босне;
Љубичић, (3), дошли из Херцеговине у XVIII в;
Мусић, (1), дошли у XVIII в. из Босне.

И сва римокатоличка племена (84), осим Фумиш, Кнез, Љубичић и Мусић, као и православна, доселила су се у Книн почев од 1800. Дакле, варошко книнско становништво врло је младо. Значи, да су до 1797. (пада Млетачке републике), у Книну (граду, односно вароши) становале само млетачке војне и политичке власти. Под Млечићем (1688–1797) он је био као и остали далматински градови војно-политичко мјесто, у коме су становали војска и млетачко чиновништво, као и представник римокатоличке цркве. Они су становали у утврђеном мјесту, а народ уоколо по селима. Тако је било и у Херцегновом у Боки, јер су и тамо војно-политичке власти становале у граду, као и у Книну, а народ уоколо, те, као што су Новљани имали своју народну самоуправу – опћину на Топлој у цркви Св. Спаса, тако су и Книњани имали своју народну самоуправу – опћину у Книнском Пољу, у цркви Св. Георгија. У Книнском Пољу са околицом народом су заповиједали сердари из куће Синобада.

У Книну данас има насељених породица (православних и римокатоличких): из Далмације 144, из Хрватске 6, из Босне 30, из Херцеговине 11, из Италије 4, из Крањске 1, из Мађарске 3, из Србије 3, и по 1 из Грчке, Њемачке као и Пољске. По племенима је досељено: из Далмације 124 племена, из Хрватске 2, из Херцеговине 6, из Италије 3, из Пољске 1, из Њемачке 1, из Мађарске 1, из Грчке 1 и из Србије 3.

2. БИСКУПИЈА

Дијели се на: Бискупију, Лопуже и Плисково. Бискупија је у пољу, а Лопуже и Плисково на брду. Село се налази уздуж Орлића и Рамљана. Од Врбника га дијели брдо Коњ, а према Полачи је вијенац. Све су куће при дну брда, у скупинама, без икаква реда, нешто јаче груписане око цркве Св. Тројице. Бискупијско Поље је дно поља до »Принципове воше«, а то је канал, корито, којим је Млечић Косовицу провео и поље пресјекао, те дио поља до Бискупије припадао Бискупљанима, а други, до Врбника, испод брежуљка Коња, Врбничанима. Ово је поље благо за сва села, јер је врло родно,

рађа јечмом, пшеницом, кукурузом, виновом лозом, крумпиром, крушком, шљивом, итд.; тако да је родно, као да је у Банату. Млечић је паметно урадио, што је Косовици пролаз направио, да у пољу воде не лежи. Поље ће имати 1 сат хода у дуљини, а пола сата у ширини.

Бискупија је једно од седам косовских села, са којим саставља Далматинско Косово (поље). На овом простору хране 58 коња, 414 говеда, 3.111 оваца, 176 свиња и 2 козе. Пашњаке имају у Босни (удаљени 1-2 сата) и то је доказ да су из Босне овамо досељени.

Народ вели, да је овдје некад била епископија (бискупија), те да селу одатле и име. Доиста, овдје је, Петар Крешимир, хрватски краљ, основао бискупију.

У свакој парохији Книнске опћине постоје љетописи, који говоре о прошлости и поријеклу становништва а које је љетописе у својој Далматинској епархији завео епископ Никодим Милаш назад неких 30 година. И из Бискупијског љетописа види се, да се и Бискупијци доселили највише из Босне, а то и народ тврди, а види се и из исправа Млетачке републике. Село ово, по једном млетачком писму од 29. децембра 1689. звало се, поред Бискупија, и »Мала Косовица«, јер рјечица истоимена туда пролази, а и »Добро поље«, ваљда ради обилата рода. По том писму, види се, да је главни провидур, Александар Молин, дао новодосељеном из Гламоча арамбаши Радовану Пријићу, једну турску кулу, а њему и породицама из Гламоча, и многе земље, само да их они обрађују. Све су ово земље биле у пољу бискупијском и Добром пољу, повише ријеке Крке.

Из ове исправе види се, да је овај народ био прорјеђен одласком Турака, као и да су на њихова огњишта сашли Срби из Босне (Гламочами). Народно предање каже, да у оној кули турској, који је поменути Молин даровао арамбаши Пријићу, кад је Пријић у њу ушао, још ватра горила, дакле, да су скоро истог дана Турци побјегли и дједови данашњи насељеника дошли.

Бискупијци имају своје станове и колибе у планини, а велике користи црпе и од четири брашена млина на Косовици, који су данас својина Поповића из овог села, Полачана и Кијевљана.

По Бискупији виде се остаци-зидине турских кула и бунара, као и градине, за које веле, да су биле резиденције хрватских бискупа и достојанственика.

Одавде, као и из Книна и околних села фра Лујо Марун покупио је многе римске, хрватске, турске, српске и млетачке старине, те се оне данас чувају у Музеју хрватских старина. Све је ово јаким доказом, да је овуда некад било јако римско, хрватско и турско становништво, прије данашњег.

Породице су:

Бајић, (10), дошли из Гламоча, славе Марковдан;
Букаровић, (27), за њих говоре да су старинци, славе Никољдан;
Верић, (1), дошли из Босне у XVIII вијеку, славе Никољдан;
Дебелица, (7), дошли из Гламоча 1689. године, славе Никољдан;
Дмитровић, (33), били Капо, дошли из Гламоча 1689, славе Св. Архангела Михајла. Овдје су два брата остала, кад су дошли, а трећи прешао у Котаре;
Иковац, (6), дошли из Гламоча 1689, славе Никољдан:
Катић, (14), дошли из Гламоча 1689, славе Јовањдан;
Кукољ, (1), дошли из Жагровића назад 100 год, славе Никољдан;
Лака, (7), дошли из Гламоча, славе Стевањдан;

Максимовић, (5), дошли из Гламоча 1689, славе Никољдан;
Милић, (19), дошли из Гламоча 1689, славе Св. Архангела Михајла;
Поповић, (48), дошли из Гламоча 1689, славе Никољдан. Из овог племена је свештеник био, који је са Гламочанима и арамбашом Пријићем Радованом ово село населио. Све до наших дана Бискупијски пароси били су из овог братства, а из њега је био и свјесни Србин, тежак, Онисим Поповић, кога су Аустријанци 1914, у Сињу устријелили;
Пријић, (21), дошли 1689. из Гламоча, а њихов предак је арамбаша Радован Пријић, славе Никољдан;
Сладић, (18), дошли 1689. из Гламоча, славе Св. Димитрија;
Татомир, (2), дошли 1689. из Гламоча, славе Никољдан;
Чулић, (1), дошли из оближњег села Полаче од скоро, славе Никољдан;
Убовић, (6), дошли 1689. из Гламоча, а ту са Уба из Србије у XVI вијеку, славе Св. Архангела Михајла;
Русић, (5), дошли из Плавна назад 100 г., славе Јовањдан;
Карна, (1), дошли из Отона назад 50 г., славе Никољдан;
Лукачевић, (2), дошли из Босне у XVIII в., славили прије Стевањдан, а сада Никољдан, јер ту славу слави већина породица у близини;
Радуловић, (1), дошли 1689. из Гламоча, славе Св. Димитрија;

Римокатолици су:

Видовић, (4), дошли из Полаче;
Бачић, (7), дошли из Полаче;
Дућа, (3), дошли из Полаче;
Јеловина, (5), дошли из Полаче;
Бачић, (7), дошли из Босне, у XVIII в., немају крсне славе данас, премда је некад имали.

Дакле, и по предању, све је данашње становништво досељено из Босне и то 19 племена (205 породица), а 5 је племена (11 породица) досељено задњих 100 година из Крајине книнске. Племе Букоровића били би старинци, а по некима и Турци, који су ту 1689. заостали.

Свега је становништва у Бискупији 1.382 (754 мушких, а 628 женских): 1.261 православних, који имају своју засебну парохију и римокатолика 191, који припадају под римокатоличку Книнску жупу. Свега је кућа 350 (домова 241).

3. ГОЛУБИЋ

Ово је село на подножју планине Пљешевице (1.125 м) и испод Плавањских брда, у котлини, која се пружа од Стрмице до Жагровића, у дуљини, по прилици 8 км. Кроз котлину силазе Кркине притоке: Бутижница, од сјеверне стране, а Дошница, од западне стране. Кроз котлину иде жељезничка пруга из Босне са Дрвара, а одатле, преко Стрмице и Голубића, кроз Книнско поље, за Книн. Пруга Голубићу и Стрмици даје особити живот. И у Голубићу је њена станица, а овуда је и пут за Босну, куда од незапамћених времена, силази трговина из Босна у Далмацију.

Куће су обично при страни, уоколо котлине, у скупинама, по племенима, без реда, у растојању 20-200 корачаја, те се у сваком селу, па и у овом, зову »вароши«. Има и низ кућа, који иде по сред села, по омањим брежуљцима, али су и оне без икаква реда, село је растуреног типа. Простор главни низ кућа, зове се Главица или Марино брдо.

Главни је пут државни, који од Книна иде у Стрмицу. Кроз Голубић је и опћински пут за Плавно.

На овом простору хране 26 коња, 357 говеда, 5.341 овцу, 78 свиња и 1.833 коза. Ово је најпитомије село Книнске опћине, а једно од најбогатијих у Далмацији. У Голубићу је доста винове лозе, пшенице, јечма, кукуруза, крумпира, крушака, јабука, шљива, бајана итд, а то је зато, јер у Котлини нема ни једне честице земљишта која се не би усред љета напојити могла водом из Бутужнице и Дошнице. Љети Голубићанци зараде од помидора, граха и друге зелени, коју продају чак до Шибеника. Кад јурну велике кише земље голубићке многе страдају, те им се зато, на неким мјестима, род умањује.

О постанку имена Голубића народ приповиједа: Био један богати краљ, имао дворове у Косову Пољу и двије сестре красне, као сјајне данице; једној било име Даница, другој Голубица. Голубици за прћију даде краљ најљепши крај у Книнском Пољу, који она обрати у прави перивој и ту дворе сагради, те по њезином имену двори бијеху назвати Голубићи; тако касније сво се село назва Голубић. И данас је ту најразноврсније воће, особито крушке и праскве. Становници су самоуци, али врло вјешто од врбе и раките, које покрај ријеке има изобилно, израђују и плету кошаре, а и све дрвено кућно покућство, као кревете, столове, оквире, ормаре, итд. У воћарству их је добро упутио неки поп Филип Пановић, из Боке, који је ту назад 60 год. становао.

Голубић има 2.020 душа (1.091 мушкараца, 929 жена; 1.801 православних, а римокатолика 211). Сви су српске народности.

Породице су:

Шимић, (17), дошли из Босне у XVI вијеку, некад били православни, и славили Ђурђевдан, а данас римокатолици;
Арула, (7), дошли из Босне у XVI в., славе Св. Василија;
Ранчевић, (4), дошли у XVIII в. из Гатачке површи, славе Св. Василија;
Боровић, (11), дошли из Боројевића (Херцеговина) у XVI в., славе Св. Архангела Михајла;
Глогиња, (4), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Архангела Михајла;
Момић, (1), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Архангела Михајла;
Урош, (1), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Архангела Михајла;
Марић, (15), дошли у XVII в., од болести из Котара. Један се усталио у Книнском Пољу и остао ту, те од њега потјечу Книнскопољски Марићи, а други се населио у Голубић, те прешао у православље и од њега су све горње куће.
Бубоња, (8), дошли из Босне у XVII в., славе Никољдан;
Вундук, (3), дошли из Босне у XVII в., славе Никољдан;
Курдулук, (1), дошли из Босне у XVIII в., славе Никољдан;
Миламин, (1), дошли из Босне у XVII в., славе Никољдан;
Рељан, (7), дошли из Кистања у XVIII в., славе Никољдан;
Радиновић, (61), потјечу од неког Рада Херцеговца који се населио овдје у XVI вијеку, славе Никољдан. Дијеле се на Васић (1), Ољача (2), Иваиковић (3), Цвијетић (1), Капураловић (5), Панић (6), Лукић (17), Протић (17), Лончина (6) и Савић (4);
Букарица, (1), дошли из Босне у XVII в., славе Јовањдан;
Војиновић, (5), дошли из Босне у XVII в., славе Јовањдан;
Вуковић, (10), дошли из Босне у XVII в., славе Јовањдан;
Дамјановић, (8), дошли из Змијања (Босна) крајем XVII в., славе Јовањдан;

Драгаш, (6), дошли из Босне у XVI в., славе Јовањдан;
Каблар, (7), дошли из Босне у XVI в., славе Јовањдан;
Новковић, (1), дошли из Босне у XVIII в., славе Јовањдан;
Тањга, (3), дошли из Босне у XVIII в., славе Јовањдан;
Тарлок, (6), дошли из Босне у XVI в., славе Јовањдан;
Чолак, (7), дошли из Босне у XVII в., славе Јовањдан;
Цепина, (1), дошли из Босне у XVIII в., славе Јовањдан;
Ђеверица, (1), дошли из Босне у ХИХ в., славе Јовањдан;
Злојутро, (1), дошли из Босне у XVIII в., истрачили се; славе Св. Матију;
Грубнић, (4);
Клицовић, (2);
Дробац, (1), дошли из Босне у XVII в., славе Ђурђевдан;
Зелембаба, (5), дошли из Жагровића у XVIII в., славе Ђурђевдан;
Кеса, (4), дошли из Босне у XVII в., славе Ђурђевдан;
Кесић, (7), дошли из Босне у XVII в., славе Ђурђевдан;
Клинац, (2), дошли из Босне у XVII в., славе Ђурђевдан;
Плавшић, (10), дошли из Босне у XVII в., славе Ђурђевдан;
Чучак, (8), дошли из Босне у XVII в., славе Ђурђевдан;
Багуд, дошли из Босне у XVII в., истрачили се има 50 година;
Јерковић, (12), дошли из Змијања (Босна) у XVI в., славе Св. Алимпија Столипника;
Станчевић, (8), дошли из Змијања (Босна) у XVI в., славе Св. Алимпија Столипника;
Шљивар, (3), дошли из Змијања (Босна) у XVI в., славе Св. Алимпија Столипника;
Љубишић, (1), дошли из Босне у XVI .в, славе Стевањдан;
Опачић, (15), дошли из Босне у XVI в., славе Лучиндан;
Плавша, (15), дошли из Босне у XVI в., славе Томиндан;
Пунош, (4), дошли из Жегара код Обровца у XVIII в., славе Св. Лазара праведног;
Тица, (5), дошли из Босне у XVI в., славе Св. Стевана Дечанског;

Свега је у Голубићу 642 куће, породица 310, а племена 48, од којих је из Босне досељено 41, из Херцеговине 3 и из Далмације 4. Из Босне их највише досељено у XVI и XVII в.

Говоре, да су до 1690. живјели са Турцима. На много мјеста познају се темељи турских кула, чардака итд. Тако код племена Торлак виде се темељи једног турског чардака. То се мјесто зове »градина«. Гдје данас кућа пок. попа Лише Радуловића, ту је био чардак бега Пакларевића. Кад је владика босански утекао од пизме (освете), народ вели да се склонио у овом чардаку, и у њему становао 38 година, те да је сахрањен у цркви Стевањдан и да се његова плоча и данас види на дверима цркве и на њој штака урезана. Вода испод куће Рончевића зове се »Владиковац«, по владици који се у њој купао.

Данас у Голубићу нема задруга, а некад их је било. Село има своје три млинице: Боровићи, Симићи и Зелембабе.

4. КНИНСКО ПОЉЕ

Налази се између Козјака, од истока, Динаре, од сјевероистока; Пљешевице, од сјевера; и Промине, од југозапада. Книнско поље је управо предграђе Книна.

Заокружено је, са свих страна високим планинама и оборитим стрминама, окићено и као посијано хумчићима, зеленилом заодјевеним, те на једном од њих, код

вароши Синобада, а према брду Св. Спасу (345), подиже се црква Св. Ђорђа, саграђена 1468. године.

Книнским пољем осим Крке, протјечу: Орашница, Бутижница, Радљевац и Мрачај, с многим мањим поточићима и врелашцима.

Са Ковачићем и Врпољем чини једну пореску опћину и парохију. На том простору хране 42 коња, 722 говеда, 3.212 овце, 60 свиња и 326 коза.

Село се дијели на Книнско поље и Пљешевицу планину, на којој су staje-колибе Новаковића, Рипуза, Гргића, Билића, Марића, Синобада, Милановића, Зелића, Гуга, Чавлина, Сунајка, Симића и Матића.

Куће су већим дијелом по дну хумчића, у скуповима, без икаква реда, а између Врпоља, Ковачића, Пљешевице, Жагровића (Булине стране), брежуљка Св. Спаса (Книна) главице и Бискупије (стране од Топоља при Косову).

Книнско Поље је добило име по Книну, у чијој је непосредној близини.

Породице су:

Синобад, (15), дошли из Босне 1568. године. Ово су најбројнија породица и њих је Млетачка република награђивала платама и инвестицијама, кућама, земљом, војним и грађанским титулама и највишом части, кавањерством Св. Марка. Они су били сердари Крајине книнске. Међу њима се истиче сердар Јован. Одликовао се 1685. у освојењу Сиња, а 1688. учествовао је са Завишом, братом Стојана Јанковића, у опсади и освојењу Книна, као и у изгону Турака из Книнске крајине. Њега провидур Молин одлуком из 1691. именује сердаром, поглавицом и управитељем Крајине книнске, насељене мноштвом нових поданика. Јован је управљао народом, држао га у дисциплини. Један се од њих назад 32 године иселио у Ђеврске, а један у Мостине. Станују у скупу, у селу Синобадима, код цркве Св. Ђурђа, а то је одломак Книнског поља. Тај скуп зову »Варош Синобада«. По архивским списима млетачким, Синобади су напустили отоманску државу првих година Кандијског рата (1645) и са многобројним српским народом, преселили у Далмацију. Најприје су се населили у скупини кућа званом Будим, у селу Колашцу, близу Петрове цркве, у данашњој опћини Кистањској и тако замијенили турски јарам млетачким господством. А и Андрија Качић вели, да су Синобади из Босне:

Отклен бјеше старина Накића,
Синобада и млада Раднића,
Већ од Босне и Херцеговине.

Одатле се прешли у Книнско Поље. Од тада до пада Републике (1797. године), поједини чланови ове породице, предводећи народ српски у окршајима, бојевима и ратовима противу Турака, служили су млетачким господарима, палили села и вароши турске и претварали их у прах и пепео, те били Турцима страх и трепет. У заједници са Јанком Митровићем, сином му Стојаном, Смиљанић Петром, Филипом и Илијом прогањаху Турке и запрјечиваху њихова нова продирања у ове крајеве, који бијаху под Млечићем, славе Ђурђевдан;

Грубнић, (1), дошли из Голубића назад 40 г., славе Матијев-дан;
Гавриновић, (1), дошли из Босне има 30 г., славе Ђурђевдан;
Котараш, (1), дошли из Ковачића има 30 г., славе Никољдан;

Радош, (1), дошли из Дицма има 2 г., славе Ђурђевдан;
Бисерко, (6), славе Врачевдан. Приповједа се, да су на позив Турака 1522. из Босне кад и Рашковићи, овамо сашли, те да су ватру још неугашену нашли. Први су дошли и бољу земљу, и положај узели.
Вукићевић, (4), дошли 1688. из Босне, славе Никољдан;
Калат (10), дошли из Босне у XVII в., славе Јовањдан;
Дрпа, (5), дошли из Босне у XVII в., славе Стевањдан;
Добријевић, (2), дошли из Отона има 60 г., славе Стевањдан;
Новаковић, (10), дошли из Босне у XVI в., славе Јовањдан. Стара, свештеничка породица, из које је био и Доситије Новаковић, Будимски владика у XVIII в., протопоп Јово Новаковић, којему дошао Доситеј Обрадовић итд;
Милановић, (8), дошли из Зрмање у XVI в., славе Јовањдан;
Сунајко, (4), дошли из Босне у XVII в., славе Ђурђевдан;
Мирковић, (12), дошли из Полаче у XVIII в., славе Св. Димитрију;
Личанин, (4), дошли из Лике назад 150 г., славе Св. Димитрију;
Колувија, (8), дошли из Босне у XVI в., славе Никољдан;
Ромић, (2), дошли из Жагровића назад 40 г., славе Никољдан;
Дешић, (1), дошли из Оћестова има 40 г., славе Никољдан;
Јарамаз, изумрли, дошли из Босне у XVII в., славили Никољдан;
Вучковић, (2), дошли из Полаче назад 80 г., славе Никољдан;
Милак, (4), дошли из Босне у XVII в., славе Никољдан;
Зелембаба, (1), дошли из Жагровића има 6 г., славе Ђурђевдан;
Нонковић, (1), дошли из Жагровића има 5 г., славе Јовањдан;
Јејина, (15), дошли из Босне у XVII в., славе Јовањдан.

Римокатолици су:

Гуга, (8), дошли у XVIII в., славе Стевањдан,
Јелић, (2), дошли из Босне, славе Ивањдан;
Билић, (3), дошли из Босне у XVII в., славе Ивањдан;
Гргић, (9), дошли из Босне у XVIII в., славе Младенце;
Шумановић, (3), дошли из Босне у XVII в., славе Стјепан-дан;
Велић, (6), дошли из Босне у XVIII в., славе Стјепан-дан;
Марић, (12), дошли из Котора, славе Стјепан-дан.

Задруга је некад у Книнском Пољу било, а данас их нема. Сво је данашње становништво, 17 племена (112 породица) насељено из Босне, из Херцеговине 1 племе (3 породице), из Лике 2 племена (12 породица) и из Далмације 11 племена (36 породица). Још је било једно племе из Бугарске, које се истрачило. Главно је становништво дошло у XVI и XVII в.

У Книнском Пољу свега је 1.033 становника (514 мушких, 519 женских; 765 православних, а 268 римокатолика), кућа има 163. Сви су Срби и, без обзира на вјеру, славе крсну славу и имају исте обичаје, језик, као и сва остала обиљежја овомјесног српског народа, по чему згодно примјећује, љетопис Книнскопољске (Св. Георгија) парохије, да не могу друго бити него Срби.

5. КОВАЧИЋ

Налази се између Книнског Поља, Врпоља и Бискупије.

У цркви бјеше објешено једно коло, звоно »клепно коло«. Под ово коло долазиле би завађене странке. До 1825. то је коло у цркви висило, а тад дигнуто јер Аустрија клетву укинула.

Од старина још подсјећају нас на турско насеље: Булин-мост и Булина страна, као и по селу зидине турских кула.

И по љетопису парохије Книнскопољске, и по народној предаји, село се населило у XVI в. из сусједне Босне. Сви славе крсну славу, па и римокатолици.

Ковачић, веле, добило име, по неком ковачу, који је у незапамћено доба населио; Тополље, по тополама; Капитол, јер да ту некад био Капитул; а Бурум је турско име, што је доказ, да су и ту некад Турци становали.

Православни припадају Книнскопољској, римокатолици Книнској жупи. Свега је породица 90, а народа 848 од којих 431 мушких, 417 женских; 598 православних а 250 римокатолика.

Породице су:

Зечевић, (2), дошли из Босне у XVII в., славе Стевањдан;
Јејина, (15), дошли из Босне у XVII в., славе Јовањдан;
Медаковић, (8), дошли из Босне у XVII в., славе Ђурђевдан;
Медић, (10), дошли из Босне у XVII в., славе Ђурђевдан;
Млинаревић, (2), дошли из Босне у XVII в., славе Лучиндан;
Дурбаба, (8), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Архангела Михајла;
Ђујић, (22), дошли из Босне у XVII в., славе Никољдан;
Рњак, (2), дошли из Босне у XVII в., славе Никољдан;
Ћурувија, (14), њихов прадјед Стеван дошао из Котара у XVII в.;

Римокатолици су:

Цигић, (2), дошли из Далмације у XVII в.;
Дурбаба, (1); Они су били православни и славили Св. Архангела Михајла;
Ковић, (3), дошли из Босне у XVIII в.;
Кунчевић, (1), дошли из Далмације у XVIII в.;

Свега је у Ковачићу 12 племена, од којих је 9 (84 породице) скоро сво село, досељено у XVII в. (1690) из Босне.

6. МОКРО ПОЉЕ

Село се налази између Пађена, Оћестова, Радучића и Лике, а дијели се на: Завође, Ком, Превјес, Буковицу и Мокро поље.

На овом простору хране: 101 коња, 556 говеда, 4.900 оваца, 274 свиње и 2.599 коза.

Село је саставни дио кршне Буковице, којој припада добар дио и опћине книнске, а овуда се боље сачували народни обичаји, него ли код осталих Срба, православне вјере, у Сјеверној Далмацији.

Куће су на »варошице«, по породицама, а »варошице« су скупови, без икаквих реда и улица, као и у другим селима. Између старих зидина истиче се турски бунар »Чава«, више Сучевића и Кегљевића градина, а то су двори бега Кегљевића.

Мокро поље добило име по великој влази, која је у њему; Завођe, јер туда пут заводи; Ком, по истоименој планини, а Буковица, јер и ово село саставни дио Буковице.

Свега је 1.727 становника (930 мушких, 697 женских), сви су Срби, православне вјере.

Породице у Завођу:

Бједов, (15), са надимком Бакуш, Бједов (7) и Радиновић, сви славе Ђурђевдан;
Вагић, (10), славе Лучиндан;
Муждало, (6), славе Лучиндан;
Поповић, (6), славе Лучиндан.

У Кому су:

Поповић, (8), славе Лучиндан;

У Превјесу су:

Илић, (4), славе Ђурђевдан;
Гамбирожа, (4), славе Никољдан. Они потјечу од једног војника Наполеонове војске. Тај војник се заљубио у једну дјевојку са Поткоња, те заостао и настанио овдје.
Сеовић, (1), доселили из Босне назад сто година, славе Никољдан;
Атлија, (6), славе Никољдан;
Мартић, (3), дошли из Жагровића назад сто година, славе Никољдан;
Кнежевић, (3), славе Никољдан;
Каназир, (15), славе Лучиндан;
Тривић, (21), доселили из Црне Горе у XVII в., славе Лучиндан;
Вејновић, (14), славе Св. Василију.

У Мокром пољу:

Поповић, (8), славе Лучиндан;
Муждало, (4), славе Лучиндан;
Опалић, (4), славе Лучиндан;
Ракетић, (1), славе Никољдан;
Бабић, (20), славе Јовањдан;
Болтић, (1), славе Никољдан;
Ђурђевић, (4), славе Ђурђевдан;
Демир, (7), славе Јовањдан;
Бајић, (4), славе Јовањдан;
Сучевић, (7), славе Лучиндан;
Костић, (8), славе Лучиндан;
Јапунџић, (6), славе Никољдан;
Вукмирица, (7), славе Лучиндан.

Свега је 25 племена (197 породица). Сви су се населили из Босне у XVI в.

7. ОЋЕСТОВО

Налази се међу селима Радучић, Мокро Поље, Пађене и Жагровић, а припада парохији Пађенској. Све су куће покрај поља и пута, у котлини, као варошица, у скуповима, али ипак без реда. Ово је најљепше книнско село. Поврх кућа је пашњак, преко ког прелази нови жељезнички пут Книн–Прибудић, као и државни пут за Хрватску.

Оћестово народ назива Ново Пађене, јер је данашње становништво прво дошло у Пађене, а одатле у Оћестово.

На овом простору хране 21 коња, 236 говеда, 274 овце, 105 свиња и 131 козу.

Свега је у Оћестову 762 становника (407 м., 355 ж.). Сви су Срби, православне вјере. Кућа је 200, а домова 150.

Ћулум племе слави Никољдан, док сви Оћестовљани славе Ђурђевдан.

Ова су племена:

Бједов, (12);
Вукојевић, (30);
Буцало, (4);
Драгојловић, (4);
Илић, (4);
Касум, (5);
Кнежевић, (14). Од овог је племена чувени епископ Стефан Кнежевић;
Лошић, (12);
Перић, (11);
Тањга, (9);
Шолаја, (8);
Ћулум, (2);
Рапо (4 к.).

Свега је племена 13 и сви су досељени из Босне у XVI и XVII в.

8. ОРЛИЋ

Орлић је у Косову Пољу далматинском, а припада парохији Марковац. Налази се међу селима Полачом и Бискупијом. Дијели се на Брдо и Поље. Народ храни 20 коња, 141 говече, 775 оваца, 25 свиња и 16 коза. Село има кућа 187 (домова 111), а становника 645 (325 мушких, 32 женских); сви су Срби, православне вјере.

Орлић је имао 29 породица, људи за оружје 69, дјевојака 47, жена млађих 44, женске дјеце 212.

Село гаји јахаћих коња 13, теглећих 40, волова 107, крава 104, телади 99 и ситног блага 1030.

У ово село је 1765. кренуо Доситеј Обрадовић из Голубића, и овдје га примио и угостио честити старина поп Аврам Симић, »аврамска душа« како га исти Доситеј назива. Овај је боравак важан стога, што је у гостољубивој и пријатељској кући поп Аврамовој, Доситеј први пут почео да пише српски за Јелену, кћер попову, бива Буквицу, која је онда у препису прелазила од руке до руке. У Орлићу је подигнута спомен-плоча Доситеју.

Куће су растурене, свакуда у растојању од 10 корака до 1/2 сата.

По народној предаји Орлићу су дали име први досељеници, који су се послије Косовске пропасти 1389. године, из истоименог Косовског села, овдје населили.

Породице су:

Бјелан, (11), славе Врачевдан;
Блажић, (1), славе Никољдан;
Тршић, (7), славе Никољдан;
Зарић, (5), славе Никољдан;
Рађен, (4), славе Никољдан;
Симић, (33), славе Никољдан. Симићи се дијеле на: Судац (5); Дујаковић (4), Мештровић (5), Гајазовић (4); Зуква (4); Капитановић (5); Мазања (2); Чипчија (4). Из овог је племена Јелена, кћер попа Аврама Симића, коју је Доситеј учио и за исту Буквицу написао.
Трескавица, (2), славе Св. Архангела Михајла;
Кук, (3), славе Ђурђевдан;
Дегенек, (2), славе Ђурђевдан;
Лулић, (1), славе Ђурђевдан;
Марић, (9), славе Ђурђевдан;
Матијаш, (2), славе Никољдан;
Врнак, (6), славе Никољдан;
Урукало, (8), славе Никољдан;
Чубрило, (1), славе Никољдан;
Буач, (4), славе Никољдан;
Јаснић, (2), славе Никољдан;
Радонић, (2), славе Никољдан;
Гојко, (2), славе Јовањдан;
Кекић, (2), славе Јовањдан;
Липовина, (2), славе Јовањдан, дошли из Купреса у XVII в.

Свега је 24 племена (породица 110). За све горње предање вели, да су у XVI и XVII в. населила се из Босне, а у Босну, да су дошли из Старе Србије, са Косова, као: Бјелани, Тришићи, Симићи, Трескавице, Липовине итд, а само Марићи, да су дошли из Невесиња у XVI в.

9. ОТОН

Налази се у Пољу и Бендеру, као и у граду, управ између Радљевца и Старе Страже. Граничи са Ликом. Дијели се на: Бендер, Вишекружна варош, Отон и Кобилица.

Врела су: Пађеновац, Севрнић, Буковача, и Чардак турски, а сјевероисточно тече и Радљевац, поток, ког појачава Драга.

Куће се по одломцима, без реда, у скупинама племенским.

На овом простору држе 30 коња, 399 говеда, 2.940 оваца, 132 свиње и 10 коза.

Отон је добио име по брду Отону, на кому је некад била римска утврда. Некад, веле, да је ту била истоимена стара хрватска тврђава.

Отон је засебна парохија, којој је припојен и један дио Радљевца.

Од старина има старих турских бунара, као и старих зидина – градина. Да је некад и овдје било турско насеље подсјећа нас и име одломка Бендер.

Свега је у Отону домова 127 (кућа 183); у Бендеру домова 35 и у Превјесу 5.

Становника има 992 (православних 962, а римокатолика 32).

Ове су породице:

Ковачевић, (15), славе Стевањдан;
Вишекруна, (9), славе Јовањдан;
Опачић, (6), славе Лучиндан;
Растовић, (4), славе Јовањдан;
Карна, (18), славе Св. Архангела Михајла;
Кнежевић, (40), славе Никољдан;
Вујновић, (15), славе Св. Архангела Михајла. Једног Вујновића је и Доситеј учио.
Деврња, (2), дошли из Скрадина назад 100 г., славе Ђурђевдан;
Мишљен, (12), славе Никољдан;
Карановић, (7), славе Никољдан;
Добријевић, (9), славе Ђурђевдан. Ово је стара свештеничка кућа, као и Вујновићи. И Доситеј помиње једног свештеника Добријевића.
Шпика, (1), славе Ђурђевдан;
Дражић, (1), славе Никољдан;
Бјелотонић, (3), славе Никољдан;
Руњаић, (5), славе Врачевдан;
Судар, (5), славе Св. Кузмана;
Пашић, (6), славе Стевањдан;
Чупковић, (7), славе Ђурђевдан;
Атлије, (4), славе Никољдан. Доселили се из Босне сврхом XVII в.

10. ПАЂЕНЕ

Налази се испод Дебелог Брда, међу Отоном, Оћестовом и Мокрим пољем.

Пађене се дијели на Илићеве наслоне и Пађене.

Све су куће у племенским скупинама, које зову »вароши«, а удаљене 100-400 корака, без икаква реда и типа. Улаз обично с пута.

Крај Пађена пролази Зрмања.

Хране 35 коња, 194 говеда, 1.837 овце, 60 свиња и 61 козу.

Преко Пађена иде нова жељезничка пруга Книн–Прибудић.

Пађене је по старим римским утврдама Пасината названо. Народ вели, а и љетопис парохијски: »Падоше браћа на ову земљу и од оног »падоше« – село Пађене«. Правилније је прво тумачење за постанак имена.

Народ, а и љетопис парохијски вели, да се овамо народ населио послије пропасти Српског царства (1389), по прилици почетком XV в.

Породице су:

Буцало, (1);
Гуска, (3);
Говоруша, (1);

Драгојло, (3);
Дрезга, (4);
Илић, (25); предање вели, била два брата Илија и Вуко, који у XVI в. овамо дошли из Старе Србије. Од њих су Вуковићи и Илићи.
Корњача, (4);
Малетић, (2);
Маркош, (8); звали се некад Илићи, а, по неком дједу Марку прозвали се Маркоши;
Оклопџија, (2), са надимком Чолак;
Радан, (4);
Самарџија, (16);
Смуђа, (3);
Шеган, (4);
Шолаја, (3);
Шупељак, (8).

Сви славе Ђурђевдан. Дошли из Босне у XVI в.

11. ПОЛАЧА

Полача се граничи од сјевера Босном; од истока Кијевом и Бискупијом; од југа Орлићем и Турићем; и од запада Ковачићем и Бискупијом.

Куће су у групама, по племенима, без икаква реда, по дну стране, ради лакшег живљења.

Полача се дијели на Велику и Малу Полачу и Подинарје, гдје су им станови и гдје са благом љетују. Подинарје је удаљено од кућа од 1/2-2 сата хода.

Хране 83 коња, 628 говеда, 4.220 оваца, 144 свиње и 1.922 козе.

Некад је овдје било јако хрватско становништво, јер је неко од властеле хрватске ту дворе имао; зато веле, да и село носи име Полача.

Породице су:

Црногорец, (20). Кад је Турска напала Црну Гору, назад 200 година, веле, да су с Његуша пребјегли овамо и да се звали прије Петровићи. Код њих има 1 задруга. Славе Св. Арх. Михајла. **Радуловић,** (14), славе Св. Димитрију, дошли из Гламоча 1688. Били јунаци и стара свештеничка кућа. У овој кући чува се старински мач.
Држак, са надимком Милић (3), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Арх. Михајла;
Баша, (1), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Архангела Михајла;
Тица, (4), дошли из Босне у XVI в., славе Никољдан;
Маглов, (18), дошли из Босне у XVI в., славе Св. Димитрија;
Миливојевић, (18), дошли из Лике у XVI в., славе Св. Димитрија;
Боснић, (22), дошли из Босне у XVI в., славе Св. Димитрија;
Вучковић, (20), дошли из Босне у XVI в., славе Никољдан;
Мирковић, (15), дошли из Босне у XVI в., славе Св. Димитрија;
Ивекић, (2), дошли из Босне у XVI в., славе Св. Димитрија;
Ђурић, (13), дошли из Брчког (Босна) у XVI в., славе Св. Архангела Михајла;
Чимбур, (6), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Димитрија;
Буква, (5), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Димитрија;
Тодоровић, (3), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Димитрија;

Вранић, (2), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Димитрија;
Пеђер, (2), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Димитрија;
Ђулић, (2), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Димитрија;
Лазић, (8), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Димитрија;
Радиновић, (9), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Димитрија;
Чеко, (4), дошли из Босне у XVI в., славе Ђурђевдан;

Римокатолици су:

Видовић, (3), дошли из Босне у XVIII в.;

Свега је у Полачи 22 племена (348 кућа, 194 дома), са 1.579 становника (мушких 804, женских 715).

12. ПЛАВНО

Налази се на граници, на тромеђи Босне, Лике и Далмације. Лежи на узвиситој равници, при брдском подножју. Куће су поредане уокруг, док је скоро усред села црква Св. Ђорђа, саграђена 1618.

Село храни 83 коња, 628 говеда, 4.220 оваца, 144 свиње и 1.922 козе.

Село је подијељено на четири краја, која се зову овдје »Чавушљуци«, бива по броју бирања сеоских чавуша (гласника) и то су: Зорићи, Ђурићи, Бојанићи и Торбице. Чавушљуци су удаљени по 1/2 сата један од другога, а растављени су потоком Брашинцем и Вилесовицом.

Куће су једна од друге у растојању од 1-100 м., збијене, без икаква поретка.

У народу нема живе успомене, којом се тумачи име села, а поједини одломци добили су име по племену, које у њима станује. Село је постојало и прије доласка Срба у ове крајеве. Предање вели, да је постојало још у римско доба, а неки веле, да му је имену основа у латинској ријечи »плумбум« (олово), те да се током времена измијенило у Плавно.

Од Плавна, сјеверно, по прилици 1 1/2 сат хода од цркве, на босанској граници вијуга се »Црни Поток«. Приповиједају, да се назвао црним, јер много пута ту Турци пострадали. Године 1875. овдје је био Петар Мркоњић (Краљ Петар I) и јуначки устанак потпомагао против турског господства у Босни. Овај је поток, по свом положају, сама природа створила врло згодним за одбрану. Турцима је било немогуће освојити Црне Потоке, ако не би зашли с леђа од стране аустријске и личке. Ту су били и војвода Голуб Бабић, а касније и Милета Деспотовић. Ту се и многи Књињани борили. Срби су подлећи морали, јер су им Турци зашли с леђа, с аустријске стране.

Цијело Плавно броји душа 2.294 (мушких 1254, женских 1.040) и сви су Срби, православне вјере. Свега је 422 куће.

Плавањску парохију састављају Плавно и Радљевац. Плавно село дијели се на Плавно, Црни Поток, Орловицу, Превија и Дошница.

У Плавну има доста појата, а некоји сељаци имају и по двије. Цијело Плавно има око 200 појата. Од чланова породице баве се код појата једино мушкарци, а то обично волари и чобани. Сељаци не праве колибе у пољу, већ их граде на брду, у гају, у својој огради. Зими у њима презими благо. Има тамо још и добрих пашњака. Љети, кад у селу настану врућине и кад се забрани паша у пољу поред усјева, благо се јави или гони у планину, гдје има изобиља траве и хладовине. Осим чобана, у већим и богатијим

колибама има и по једно женско, коју зову мајом или планинком. Она спрема јела за чобане, пере рубље, музе благо, сири сир, мете масло итд.

У селу постоје развале старе градине из доба млетачког господства (1688–1797). У њој је била стража. Озидана је на брежуљку, на начин, да се из ње види друга градина у селу Отону, а од ове се опет виђа трећа итд. У она времена овим су се начином из градина давали знакови.

О старом становништву у Плавну не зна се ништа. Говоре, да су овдје некад били Римљани и Илири. А Плавно село је добило име можда и по положају, јер земљиште пловно и плавно од воде, јер овуда пролазе потоци: Дошница и Башинац, који често поље Плавањско поплављују.

За вријеме хрватског становништва овуда зна се за неког Ђорђа Бојничића из Плавна. У Плавну спомиње се стари утврђени замак, који се 1451. означује као домовина хрватског бана Тома Бојничића.

Плавањско данашње становништво је доста старо, јер је скоро сво насељено у XVI в. из оближње Босне и то населили их Турци, да им земље раде. Само се племе Шимића населило из Голубића у XVIII в. и овдје се покрстило, а и данас их зову »Буњевци«.

Племена су:

Алфировић, (9);
Бурсаћ, (49), зову их и Грбонић и Лемешевић;
Драгишић, (8);
Дубајић, (9);
Двокић, (7);
Чупковић, (1);
Камбер, (7);
Перић, (10);
Шакан, (7);
Цвијановић, (6);
Јанкелић, (3);
Оруч, (2);
Јовичић, (8);
Лалић, (1);
Јапалац, (5);
Пајић, (5);
Петровић, (5), зову их и Зорић;
Савић, (12), зову их и Зорић;
Вукобрат (43). Они су населили из Оћестова назад 300 година, а звали се Кнежевићи;
Вундук, (8);
Грубор, (6);
Маринковић, (9), зову их и Зорић;
Маркелић, (14);
Зарач, (1).

Сва ова напријед набројана племена славе Ђурђевдан.

Од горњих Јанкелића су, по предању, и Опачићи у Радучићу. Један од њих, веле, да је слатко јео »омач« траву, те га зато прозвали »Омач-Кус«, а његово потомство Омчикус у Лици, који такођер славе Св. Ђорђа.

Савиће, Петровиће и Маринковиће зову Зорићи, јер се тако некад звали, а по браћи Саву, Петру и Маринку прозвати данашњим презименима. Периће зову и Шалаварде и Кижелићи; Савиће зову и Брицићи.

Бјелинић, (3), славе Св. Архангела Михајла;
Бојанић, (8), славе Св. Архангела Михајла;
Родић, (13), које зову Ракић али и Скалановићи, славе Св. Архангела Михајла;
Русић, (25), које зову Вештровићи, славе Св. Архангела Михајла;
Ћумић, (6), славе Св. Архангела Михајла;
Новаковић, (3), славе Св. Архангела Михајла;
Старчевић, (3), славе Св. Архангела Михајла;
Стојаковић, (17), славе Св. Архаигела Михајла;
Радиновић, (1), који је дошао из Голубића назад 50 година;
Карановић, (7), славе Никољдан;
Курајица, (7), славе Стевањдан;
Ђурић, (34), који имају надимке: Шпркенда, Драгаш и Кивелић, славе Стевањдан;
Торбица, (30), који имају надимке: Робић, Стругић и Клепић, славе Стевањдан;
Кривошија, (1), славе Јовањдан;
Грмуша, (8), славе Јовањдан;
Кантар, (4), славе Лучиндан;
Опачић, (33), које зову и Мушимагарац, славе Лучиндан;
Пинтар, (10), славе Св. Кузму и Дамјана;
Штрбац, (1), дошли из Прекраја (Босна) од скоро, славе Св. Кузму и Дамјана;
Шимић, (7), дошли из Голубића, славе Никољдан;
Вејновић, (1), дошли из Мокрог Поља, славе Св. Василија;
Карна, (1), дошли из Босне скоро, славе Св. Архангела Михајла.

Племена има у Плавну 45, и су сви, осим два, досељени из Босне.

13. РАДЉЕВАЦ

Имају два Радљевца, а у ствари то је једна пореска опћина, један дио припада парохији Плавну, а други Отону.

Поток Радљевац тече кроз село и узрок је подјели Радљевца, као и његову положају. Куће су, без реда, при страни; село се дијели на Тинторову варош, Маркелића и Стојаковића варош, као и Радљевац, који су сви по 1/4 сати један од другог удаљени.

На овом простору хране 7 коња, говеда 191, оваца 1.081, свиње 33 и коза 328.

У селу Радљевцу који је ближи Отону, ове су породице:

Тунић, (11), славе Јовањдан;
Добријевић, (8), славе Стевањдан;
Миљевић, (16), славе Стевањдан;
Новковић, (14), славе Јовањдан;
Бајић, (8), славе Јовањдан;
Поповић, (2), славе Ђурђевдан;
Лукач, (3), славе Јовањдан;

Друга дио Радљевца према Плавну припада парохији Плавну и у њему су племена:

Тинтор, (2), славе Св. Кузму и Дамјана;
Маркелић, (9), славе Ђурђевдан;
Стојаковић, (20), славе Св. Архангела Михајла;
Добријевић, (9), славе Стевањдан;

Сви се доселили из Босне у XVI в.

Свега је становника 437 (мушких 245, женских 192), сви су Срби и православне вјере. Кућа има 132.

14. РАДУЧИЋ

Село је на висоравни. Дијели се на Радучић и Радучки крш.

Хране 55 коња, 298 говеда, 3.580 оваца, 106 свиња и 631 козу.

Име је старо, зашто и кад село је тако назвато, не зна се. Свега је у Радучићу 796 становника (396 мушких, 400 женских), сви су православне вјере.

Кућа има 132 (домова 92) а 14 племена.

Племена су:

Боровић, (4), славе Ђурђевдан;
Мирић, (5), славе Ђурђевдан;
Кутлача, (6), славе Ђурђевдан;
Мудринић, (7), славе Ђурђевдан;
Булован, (4), славе Ђурђевдан;
Шимпрага, (9), славе Ђурђевдан;
Дубајић, (1), славе Ђурђевдан;
Омчикус, (7), дошли из Црне Горе у XVI в., славе Ђурђевдан. Од њих су Омчикуси у Лици;
Пуача, (8), славе Никољдан;
Ергић, (3), славе Св. Архангела Михајла;
Љеваја, (10), славе Св. Архангела Михајла;
Бурза, (3), славе Никољдан;
Котараш, (1), славе Ђурђевдан;
Радић, (41), славе Ђурђевдан.

Сва ова племена су дошла из Босне у XVI в.

15. РАМЉАНЕ

Куће су у групама, без реда, покрај поља. Заједно са Калдрмом састављају једну кнежију, а припадају парохији Косовској.

Село је добило име по Рамњанима. Калдрма се зове по Турцима, који су ту некада били.

Хране 60 коња, 256 говеда, 1.836 оваца, 110 свиња и 167 коза.

Село има 257 кућа (домова 111), а душа 734 (мушких 401, женских 333), сви су Срби, православне вјере.

Племена су:

Вујко, (3), славе Ђурђевдан;
Лешић, (6), славе Никољдан;
Берић, (2), славе Никољдан;
Купрешанин, (4), славе Никољдан;
Маринчић, (9), славе Стевањдан;
Ђурђевић, (6), славе Никољдан;
Добрић, (13), славе Никољдан. Зову их и Парађини. Кад су овдје били Французи, служио код њих један од ових Добрића, који се био преобукао у француско одијело. Њега зато Книњани прозвали »Паригино«, те зато овом племену надимак Парађини.
Бјековић, (8), славе Стевањдан;
Манојловић, (1), славе Јовањдан, од скора иселио у Дрниш;
Медић, (2), славе Стевањдан;
Јагличић, изумрли, славили Јовањдан;
Ћосић, (5), славе Стевањдан;
Гркинић, (8), дошли из оближњег Звјеринца, славе Никољдан;
Лазић, (6), славе Стевањдан;
Болко, (10), славе Св. Архангела Михајла;
Вујаковић, (3), дошли са Косова, славе Никољдан;
Плејић, (4), славе Ђурђевдан;
Матијевић, (4), славе Јовањдан;
Вученовић, (10), славе Никољдан.

Сви су дошли из Босне у XVI в., а у Босну у XIV в. са Косова.

16. РИЂАНЕ

Дијели се на: Шаровац, Карановац и Риђане, који су по 1/2 сата, међусобно удаљени. Ово село припада селима Косова Поља (далматинског).

Предање народно хоће, да су и ово, као и остала села книнскопољска, населили Срби са Косова поља, у XV и XVI в., преко Босне, а то овај народ потврђује и именима вода и ријека, која овдје постоје. Они веле: ријеке и воде, које постоје и данас у Србији, као Мала и Велика Косовчица, Роксанда, Костеровац, Карановац, Плоча итд. Тако и Мочило, Мало врело, Соколовача, Трештеновац и Гргор, све су то имена, за која кажу, да и данас на Косову постоје. Традиција хоће, да су, преко Козјака, овамо дошли из Босне, а у Босну из Косова, послије Косовске битке, ова племена:

Тривуновић, (20), славили Петровдан, а данас Часне вериге;
Грубанић, (9), славе Никољдан;
Стринић, (1), славе Никољдан;
Радовић, (2), славе Јовањдан;
Бојић, (2), славе Стевањдан;
Класнић, (4), славе Никољдан и Стевањдан;
Јовановић, (7), славе Лучиндан;

Јовић, (1), дошли из Дрниша, старином су Симићи, славе Никољдан;
Тадић, (1), славе Никољдан;
Рапо, (4), славе Ђурђевдан;
Црногорац, (1), дошли из Полаче назад 60 година, славе Стевањдан;
Балић, (2), славе Јовањдан;
Ковачевић, (1), славе Јовањдан;
Ћук, (1), славе Никољдан;
Јаблан, (2), славе Ђурђевдан;
Милић, (1), дошли од скора из Бискупије, славе Ђурђевдан.

Свега је у Riђанима 137 кућа (60 домова), а душа 370. Сви су Срби, православне вјере.

17. СТРМИЦА

Пруга жељезничко-дрварско-шумског подузећа из Дрвара до Книна прелази кроз Стрмицу и ту има станицу, те она даје живот овом селу, а старајућ се о издржавању своје пруге, истодобно унеколико брани и поље од поплавних штета.

Стрмица се дијели на: Црни Потоци, Бојановац, Церовац и Курбалије, Драга Приванова, Бријег Матијашев, Бријег Дроњков, Орашје, Курбалијина Драга, Граб, Испод Граба, Главица Даничића, Главица Матасова, Главица Бобарева, Седиште, Шерварине, Врањковац, Курузовац, Селиште Радошево, Рт, Под Точилом, Бошњакуша, Комалић, Миздраковац и Граница. Ови су дијелови један од другог од 5 часака до 1 сат удаљени. Од њих су опет главнији: Селиште, Комалић, Хан, Точило, Хрт, Батасова варош, Стрмица и Боланџа.

Граб, као сва Стрмица, налазе се на босанској граници. Гдје је Граб, ту је била истоимеиа утврда, коју су са Стрмицом, Турци разорили 1715. године. Спомиње се у уговору између Сигисмунда и Млечана 1433. Турци су освојили у XV в., те Стрмица постала својина бега Кулиновића.

Стрмица је добила име по свом положају а тако је назвали први Славени, који се овамо населили. Има много градина, остатака турских кула и чардака, као и млетачких стражарница.

Свега је у селу 383 куће (258 домова), а народа је 1.423 (мушких 781, женских 642), сви су Срби, православне вјере, осим 54, који су римокатоличке вјероисповиједи.

Хране 93 коња, 589 говеда, 1.662 овце, 85 свиња и 1.584 козе.

Племена су:

Бијелић, (10), славе Св. Василију. Пошли у Засеок и прозвали се Коврлије;
Батас, (3), славе Јовањдан;
Даничић, (4), славе Јовањдан;
Драгаш, (7), славе Јовањдан;
Кнежевић, (5), славе Јовањдан;
Крнета, (18), славе Јовањдан;
Курбалија, (12), славе Јовањдан;
Новковић, (12), славе Јовањдан;
Дамјановић, истрачили се, славили Јовањдан;

Бачкоња, (5). Ово су Веровци-Бачкоње, који су дошли из Баната назад 300 г., славе Ђурђевдан;
Радош, (10), дошли из Лике у XVIII в., славе Ђурђевдан;
Вранковић, (3), дошли из Сења у XVIII в., славе Ђурђевдан;
Вржина, (3), дошли из Баната у XVIII в., славе Ђурђевдан;
Драгојевић, (5), дошли из Братишковаца у XVIII в., славе Ђурђевдан;
Дедеић, (5), били су Радићи, а прозвани по неком деди-Дедићи, славе Ђурђевдан;
Кошчица, (5), славе Ђурђевдан;
Драгојарац, (1), славе Ђурђевдан;
Радић, (4), славе Ђурђевдан;
Смуђа, (3), дошли из Пађена назад 180 г., славе Ђурђевдан;
Церовац, (8), славе Ђурђевдан;
Ђурица, (5), дошли из Радучића назад 200 г., славе Ђурђевдан;
Лакић, (1), дошли из Котара, славе Ђурђевдан;
Живковић, (3), дошли из Котара назад 180 г, славе Јовањдан;
Кесић, (1), дошли из Голубића назад 60 г, славе Ђурђевдан;
Миздрак, (19), поријеклом су Поповићи из Скопља. У XVI в. дошли у Котаре, тамо обољели, те присиљени били, да са благом избјегну у ова здрава планинска мјеста назад 300 година. Прво се прегањали са Турцима, те једном Турчину отели оружје »миздраке« и по томе прозвати Миздраци, славе Лучиндан;
Шева, (3), дошли из Плавна назад 200 г., славе Лучиндан;
Куруц, (2), то су Миздраци, славе Лучиндан;
Марић, (1), дошли из Голубића назад 30 г., славе Лучиндан;
Личанин, (1), дошли из Лике назад 80 г., славе Лучиндан;
Видовић, (12), дошли из Котара назад 140 г., славе Никољдан;
Карабува, (4), дошли из Италије има 300 г., славе Никољдан;
Дељо, **(**2), дошли из Скадра, побјегли од крви назад 240 г., јер неки манастир Турцима издали, славе Никољдан;
Радиновић, (2), дошли из Голубића назад 100 г., славе Никољдан;
Стојковић, (5), дошли из Лике назад 260 г., славе Никољдан;
Момић, (1), дошли из Голубића назад 40 г., славе Св. Архангела Михајла;
Миљевић, (2), дошли из Радљевца има 80 г., славе Стевањдан;
Матас, (2), дошли из Промине у XVIII в., били прије католици, а данас православни, славе Стевањдан;
Триван, (5), дошли из Далмације има 200 г., славе Стевањдан;
Дроњак, (6), дошли из Лике у XVI в., славе Стевањдан;
Матијаш, (6), били некад римокатолици, те прешли у православну вјеру; славе Стевањдан;
Лежаић, (1), дошли из Ћеврсака има 100 г., славе Стевањдан;
Марић, (1), дошли из Голубића има 30 г., славе Лучиндан;
Чакармиш, (1), дошли из Босне има 15 г., славе Ђурђевдан;
Клицов, (1), дошли из Голубића има 40 г., славе Ђурђевдан;
Ширко, (1), дошли из Книна има 22 год., славе Ђурђевдан;
Сабљић, изумрли, дошли из Жагровића у XVIII в., славили Ђурђевдан;
Плавшић, (1), дошли из Голубића има 70 г., а у Голубић из Босне у XVI в., славе Ђурђевдан;
Бурсаћ, (1), дошли из Плавна има 70 г., славе Јовањдан.

Из овог се види, да је стрмичко становништво доста старо. Назад близу 400 година доселило их се највише из Босне. Из Босне је досељено 16 јачих племена, из Далмације од назад 30-200 година 19 племена, а они су из Босне сашли, те се овамо ради болести, глади, множења пресељавали; из Лике 3, из Хрватске 1, из Баната 1, из Старе Србије 1, из Италије 1 и из Арбаније 1 племе.

18. ТУРИЋ – МАРКОВАЦ

Дијели се на Козјак, Марковац, Шаровац и Турић. У ово село је 1765. кренуо Доситеј Обрадовић из Голубића, а прота Данило Петрановић у својој књизи износи, како је Доситеј радо се сјећао овог свог боравка »у она блажена села и поља«, те, како је на свом повратку из Грчке 1769. по жељи свештеника Спиридона Торбице, који је родом био из Плавна, одлучио се, да иде у Плавно с њим, да учитељује, и како је упутио се у Косово, да поздрави попа Аврама Симића, а потом у Книнско Поље к проти Јовану Новаковићу, кога нађе тешко болесна, а одатле, да је пошао у Плавно, гдје се задржао до у зиму 1769. и даље 1770.

И ово село је једно од седам села Далматинског Косова, те се сва зову Косово. Куће су без реда растурене.

Турић је назват по Турцима који су ту некад становали.

Хране: 30 коња, 235 говеди, 1.513 оваца и 924 коза.

Племена су:

Тутуш, (7), дошли из Босне у XVI в., славе Св. Димитрија;
Бувач, (1), дошли из Босне у XVIII в., славе Св. Димитрија;
Андић, (9), дошли из Баната у XVII в., славе Св. Архангела Михајла;
Ајаковић, (3), дошли из Гламоча у XVII в., славе Св. Димитрија;
Билбија, (2), дошли из Босне у XVI в., славе Св. Димитрија;
Драгићевић, (13), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Димитрија;
Малић, (8), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Димитрија;
Докић, (9), дошли из Босне у XVI и XVII в., а тамо из Старе Србије, славе Ђурђевдан;
Манојловић, (2), дошли из Босне у XVI и XVIII в., а тамо из Старе Србије, славе Часне Вериге;
Мијаковац, (4), дошли из Босне у XVI и XVII в., а тамо из Старе Србије, славе Ђурђевдан;
Симић, (1), преселио у Шибеник назад 10 г., славе Никољдан;
Буковац, (3), дошли из Босне у XVI и XVII в., а тамо из Старе Србије, славе Јовањдан;
Угринић, (5), дошли из Босне у XVI и XVII в., а тамо из Старе Србије, славе Марковдан;
Гргић, (1), дошли из Босне у XVI и XVII в., а тамо из Старе Србије, славе Јовањдан;
Бјеговић, (1), дошли из Босне у XVI и XVII в., а тамо из Старе Србије, славе Марковдан;
Берић, (4), дошли из Босне у XVI и XVII в., а тамо из Старе Србије, славе Јовањдан;
Радонић, (1), дошли из Босне у XVI и XVII в., а тамо из Старе Србије, славе Ђурђевдан;
Тица, (1), дошли из Полаче назад 60 г., славе Марковдан.

Свега је 18 племена, од којих је 16 из Босне, а по једно из Баната и Далмације. Домова је 79 (кућа 137), а становника 591 (мушких 308, женских 283) и сви су Срби, православне вјере.

19. УЗДОЉЕ

Налази се испод Марковца. Дијели се на Уздоље, Рађен и Под Промином.

Рађен назвато по племену Рађену, које некад ту становало; Уздоље, по положају; а Под Промином јер је под планином.

Уздоље припада Косовској парохији, има 131 дом (241 кућа), а душа 773 (мушких 418, женских 355) све Срба, православне вјере.

Хране 47 коња, 315 говеда, 1.529 оваца, 110 свиња и 291 козу.

У овом насељу су:

Шарић, (2), славе Никољдан;
Јунгић, (1), славе Никољдан;
Берић, (21), славе Никољдан;
Тинтор, (5), славе Никољдан;
Радић, (5), славе Никољдан;
Бабић, (5), славе Никољдан;
Игњац, (1), славе Св. Василија;
Богдановић, (2), славе Јовањдан;
Машић, (6), славе Јовањдан;
Пешко, (9), славе Јовањдан;
Ченић, (7), славе Јовањдан;
Пупић, (1), славе Јовањдан;
Петровић, (15), славе Ђурђевдан;
Барић, (2), славе Ђурђевдан;
Попратњак, славе Ђурђевдан;
Шурдоња, славе Ђурђевдан;
Ђукић, (8), славе Ђурђевдан;
Анђелић, (8), славе Ђурђевдан;
Лекић, (3), славе Ђурђевдан;
Борјан, (1), славе Ђурђевдан;
Жмико, (3), славе Ђурђевдан;
Кукавица, (2), славе Ђурђевдан;
Трескавица, (1), славе Ђурђевдан;
Јелић, (1), славе Часне Вериге;
Грујић, (1), славе Стевањдан.

Сви су дошли из Босне у XVI и XVII в.

20. ВРБНИК

Врбничку парохију саставља Врбник, који се дијели на: Љубач, Поткоње, Драга и Врбник. Још под ову парохију припадају села опћине Проминске: Бободоло и Лукар, али их испуштам, јер не припадају опћини Книн.

Љубач је одмах, преко Атлагића моста, до Книна, а уздуж ријеке Крке; Поткоње је испод брда Коња, а Драга у пољу, док Врбник је на висоравни. Поткоње се налази међу Бискупијом и Калдрмом.

При Врбничком пољу, које је заједно са Бискупијом, биле су назад 100 године кошаре, гдје су им стајали воли, а данас граде и погдјекоју кућу и станове, гдје станују са благом.

Преко Врбника води пут за Промину, Оклај, Спљет и Шибеник. Тај су пут направили за Француза.

На овому простору хране 65 коња, 545 говеди, 5.100 оваца, 236 свиња и 59 коза.

Ријеку је Косовчицу (приток Кркин) провео Млечић у XVIII в. посред Бискупијско-Врбничког поља, те се зато и зове »Принципова воша«.

Свега је у кнежији Врбник народа 2.049 (мушких 1.039, женских 1.009) православних 1.757 а римокатолика 292. Римокатолици су у Љубчу и Поткоњу, а припадају римокатоличкој жупи у Книну.

Породице су:

Вујатовић, (20), дошли из Грахова сврхом XVII в., славе Ђурђевдан;
Амановић, (26), дошли из Босне сврхом XVII в., славе Никољдан;
Купрешанин, (6), дошли из Купреса сврхом XVII в., славе Никољдан;
Вујанић, (7), дошли из Црне Горе у XVII в., славе Ђурђевдан;
Чолаковић, (10), дошли из Куманова у XVII в., славе Ђурђевдан;
Форментоновић, (1), дошли из Босне у XVIII в.;
Дамјановић, (9), дошли из Босне у XVII в., славе Никољдан;
Вукмировић, (19);
Шкарић, (9);
Шурдоља, (4);
Турић, (4);
Даничић, (10);
Вукадин, (23);
Јарамаз, (12);
Петојевић, (2);
Ђаковић, (2), дошли из Босне у XVII в., славе Никољдан;
Милош, (7), дошли из Босне у XVII в., славе Св. Василија;
Дујаковић, (13), дошли из Босне у XVII в., славе Никољдан;
Шепа, (10), дошли из Босне у XVII в., славе Никољдан;
Палента, (5), дошли из Босне у XVII в., славе Никољдан;
Марјановић, (20), дошли из Босне у XVII в., славе Ђурђевдан;
Ликић, (8), дошли из Лике у XVII в., славе Ђурђевдан.

Сви су православне вјере.

У Љубчу су католици:

Була, (1), дошли из Промине;
Булић, (1), дошли из Далмације;
Вило, (1), дошли из Далмације;
Маџар, (1), дошли из Маџарске;

Ћачић, (1), дошли из Врпоља, сви од скора, задњих 50 година у Љубчу.

У Поткоњу су католици:

Гамбирожа, (5), су остаци Наполеонове војске;
Јелић, (6), дошли из Ковачића назад 150 год.;
Пожар-Алфиревић, (4);
Марић, (2), дошли из Ковачића назад 100 год.

Слава немају ни у једној породици.

Према горњему свега је 31 племе, од којих је 19 из Босне, 7 из Далмације, по једно из Црне Горе, Србије, Лике, Мађарске и једно племе од остатка Наполеонове војске.

21. ВРПОЉЕ

Налази се на врху Книнског Поља, на протегнутом хумку, испод Пљешевице, међу Голубићем и Книнским Пољем. Куће су покрај пута и по странама горским, као и подну брда.

На Пљешевици планини, 1/2 сата од кућа, налазе се стаје – колибе Врпољаца: Гргића, Калигера, Јелића, Ђурка итд. Куће су, као и у другим селима, у скупинама, без икаква реда и типа.

Православни припадају под Книнскопољску парохију, а римокатолици имају своју капеланију.

Имају своју посебну школу, а са Книнским Пољем чине једну порезну опћину.

Пољић је село у врху поља, зато је и добило по положају, име Врпоље.

Православне породице:

Милак, (4), дошли из Босне у XVII в., славе Никољдан;
Кукољ, (14), дошли из Босне у XVII в., славе Стеваљдан;
Боровица, (4), дошли из Босне у XVII в, славе Никољдан;

Римокатоличке породице:

Анић, (3), дијеле се на: Матић (5), Калигер (12), Ђурко (14), Милић (5), Пешко (5), Ишић (3), Градина (3), Јукић (3). Сви славе Ивањдан;
Божић, (5), славе Стјепан-дан;
Ивичић, (5), славе Стјепан-дан;
Вужна, (2), славе Стјепан-дан;
Симић, (2), дошли из Голубића назад 100 г., славе Младенце;
Докоза, (3), славе Ивањдан;
Гргић, (7), славе Ивањдан;
Ћаћић, (13), славе Ивањдан;
Шегота, (9), славе Ивањдан;
Шимуновић, (4), славе Ивањдан;
Бутковић, (3), славе Стјепан-дан;
Крпан, (1), славе Стјепан-дан;
Велић, (5), славе Стјепан-дан.

Сви су досељени из Босне у XVIII в.

Свега је 118 домова (13 племена), а душа 883 (мушких 461, женских 422), православних 174, римокатолика 701. Како се види, и православни и католици, славе Крсну славу.

22. ЖАГРОВИЋ

Куће су већином у кршу, а 1/3 у пољу, према Книну.

Насеље се дијели на: Доњани (Кршје, Крш), Милекино брдо, Опрљај, Тук и Стара Стража.

Хране 31 коња, 261 говеда, 1.956 оваца, 99 свиња и 314 коза.

Зашто се Жагровић назвао, не зна се. Село зову и Опрљај. Стара Стража се зове јер ту била стража под Млечићем.

Село има 207 домова (330 кућа), а душа 1.228, који су сви Срби, православне вјере. Парохијска кућа је сазидана 1858. године.

У селу су ове породице:

Бједов, (1), са надимком »Уљез«, јер је дошао наженинство из Оћестова назад 50 година, и примио женино крсно име Никољдан, док у Оћестову његово племе Ђурђевдан славе. У Котарима оне, који дођу на женинство, зову »Уластво«, а и »Ћурувија«.
Бојанић, (12), имају надимке: Јагази, Гарашили, Личине, Шумије, Гацини и Ципела. Дошли из Босне у XVI в., славе Ђурђевдан;
Бјеља, (3), дошли из Босне у XVI в., славе Никољдан;
Брадаш, (11), имају надимке: Газа, Реља, и Грђа. Дошли из Босне у XVI в., славе Никољдан;
Видак, (1), дошли из Босне назад 7 г., славе Никољдан;
Вуковић, (1), дошли из Далмације назад 100 година, слави Никољдан;
Дмитровић, (13), имају надимке Грош, дошли из Босне у XVI в., славе Никољдан;
Дондур, (8), остаци Наполеонове војске из XVIII в., славе Јовањдан;
Добријевић, стара свештеничка кућа, дошли у XVI в. из Гламоча; славили Ђурђевдан, истрачили се. Имали надимак Мауци.
Дукић, (5), дошли из Босне у XVI в, славе Ђурђевдан;
Зелембаба, (15), са надимцима: Глишић, Шпалеша, Муле, дошли у XVII в. из Босне, славе Ђурђевдан;
Клицов, (1), дошли из Босне у XVIII в., славе Св. Матију;
Колунџија, (15), имају надимке: Котле, Савић, Прецо, Тулентић, Јовић, Стратика и Купусина. Дошли у XVI в. из Босне, славе Никољдан;
Куколь, (2), дошли у XVII в. из Босне, славе Стевањдан;
Мандинић, (1), дошли из Босне у XVII в. из Босне, славе Ђурђевдан;
Маринчић, (2), истрачили се, дошли из Босне у XVII в, славили Никољдан;
Мандић, (1), истрачили се, дошли из Босне у XVII в, славили Никољдан;
Мартић, (20), са надимцима: Свитла, Ковичевић, Бачвар, Радивојац, Дебелице и Гверини. Дошли из Босне у XVI в., славе Никољдан;
Мрђен, (5), дошли из Босне у XVII в, славе Никољдан;
Нонковић, (10), са надимцима: Симо и Солејић. Дошли из Босне у XVII в., славе Јовањдан;

Петко, (1), дошли са Косова назад 30 г., славе Јовањдан;
Радовић, (4), са надимком Пијевац. Дошли из Босне у XVII в., славе Никољдан;
Рашковић, (33), са надимцима: Перкан, Пешан, Вребац и Пришан. Дошли из Босне у XVI в., славе Никољдан;
Рађен, (2), са надимцима: Свицер и Алвир. Дошли из Босне у XVII в., славе Ђурђевдан;
Ражић, (12), са надимком Кучкин, дошли из Босне у XVI в., славе Стевањдан;
Савић, (1), дошли у XVI в., славе Никољдан;
Ћеранић, (3), са надимцима: Цакрија и Радетић. Дошли из Босне у XVII в., славе Ђурђевдан;
Цигановић, (3), дошли из Босне у XVII в., славе Никољдан;
Ромић, дошли из Босне у XVII в., иселили се у Дубровник, славили Ђурђевдан;
Цвијановић, (1), дошли из Далмације, славе Ђурђевдан;
Мијатовић, (1), дошли из Далмације назад 80 г, славе Ђурђевдан.

Као што се види, 25 племена је насељено из Босне, 6 из Далмације, а 1 је остатак Наполеонове војске.

23. ЗВЈЕРИНАЦ

И ово је село које саставља Далматинско Косово. Ову парохију зову обично мјесто Звјеринац, Косово. Гаврил, епископ босански дао је Косово, својом граматом од 1578. године манастиру Крки и од тад је ово калуђерска парохија.

Хране 14 коња, 67 говеда, 388 оваца, 50 свиња и 17 коза.

Предање вели, да је некад овдје било много језера и да се тад ово село звао »Језеринац«, а рад лакшег говора народ назвао Звјеринац.

Звјеринац са Уздољем, Риђанима, Рађеном и Рамљанима саставља парохију Косова, коју су у XVI в. населили Срби из Косовског вилајета, то јест свих 7 Косовских села, која састављају Косово Далматинско, те му отуда и име. Тако пише и у љетопису ове парохије. Народ вели да су многа племена досељена из Босне, али да су тамо дошли из Косовског вилајета.

Православне су породице:

Вученић, (7), дошли с Косова у XVI в., славе Никољдан;
Буач, (1), дошли из Босне у XVI в., славе Никољдан;
Тркуља, (7), остаци Наполеонове војске, славе Јовањдан;
Прибојен, (1), дошли са Косова у XVI в., славе Врачеве;
Плавшић, (3), дошли из Босне у XVII в., славе Ђурђевдан;
Ћосић, (6), дошли из Босне у XVI в., славе Стевањдан;
Зарач, (6), дошли из Италије има 120 г, славе Ђурђевдан;
Смиљанић, (4), дошли из Лике, потомци Илије Смиљанића, славе Матијин-дан. Најприје сашли из Госпића у Котаре и то Филип, који имао синове, Филипа, Јова, Мата и Илију. Од Филипа и Илије није било порода; од Јована су Косовски Смиљанићи, а од Матије они у Врлици, барем тако народ вели.
Челебић, (4), дошли из Босне у XVI в., славе Јовањдан;
Кнежевић, (1), дошли из Оћестова недавно, славе Ђурђевдан.

Римокатоличке су породице:

Штрбац, (2), славе Стјепан-дан;
Мирковић, (4), славе Стјепан-дан;
Велић, (1), славе Стјепан-дан;
Матић, (1), славе Стјепан-дан;
Конфорти, (6), славе Стјепан-дан;

Прва су два племена сашла из Босне у XVIII в., друга два недавно из Далмације, а Конфорти остаци Наполеонове војске.

Свега је 16 племена, домова 55 (кућа 99), а становника 327 (мушких 169, женских 158; православних 264, римокатолика 63) и сви су српске народности.

БИЉЕШКА О АУТОРУ

Братство Накићеновића живи у Кутима код Херцег Новог. Доселили су се тамо из околине Требиња. Дали су доста знаменитих људи. Од свих је најпознатији прота Саво Накићеновић, историчар и етнограф.

Саво Накићеновић родио се 25. јануара 1882. године, од оца Јована и мајке Љубице. Основну школу завршио је у родном мјесту, класичну гимназију у Котору. Дипломирао је теолошке науке 1904. године у Задарској богословији.

Оженио се Вукосавом Новаковић из Книна. Рукоположен је за свештеника од владике Герасима Петрановића, и постао парох у Сасовићима. Опслуживао је и парохију у свом родном мјесту Кути.

Почетком 1906. године написао је антропогеографски спис »Опћине херцегновска, рисанска, перашка и Суторина« који му је примила Српска краљевска академија, за етнографски зборник »Насеља српских земаља – расправе и грађа«.

Јован Цвијић примио га је за члана Српског географског друштва у прољеће 1910. године. Иначе, са Цвијићем се, одраније, зна преко сарадње у зборницима Академије.

Друго значајно дјело јесте »Бока – антропогеографска студија« објављено 1913. године у едицији Етнографског завода.

Од 1911. године сарађивао је у листу »Српска зора« из Дубровника. Исто тако сарађивао је и са Матицом српском која је постојала тих година, такође у Дубровнику. За потребе »Српске зоре« урадио је студију о Херцег Новом. Међутим, овај рукопис није никад објављен.

За вријеме Првог свјетског рата био је интерниран као виђенији Србин. Током интернације није смио ништа да пише.

Прота Саво Накићеновић био је иницијатор стварања гимназије у Херцег Новом, од септембра 1919. године. У гимназији је радио као предавач за историју, географију и калиграфију.

Сарађивао је и у српском културно-просветном друштву »Просвјета« из Сарајева.

Његова антропогеографска студија »Конавли«, која се веома допала Јовану Цвијићу, нестала је (у рукопису) из Српске краљевске академије, послије Цвијићеве смрти.

У међувремену, радио је на студији Книнске крајине. Овај рад намјеравао је да заврши 1924. године, али га је тешка болест спријечила у свему. Умро је 25. априла 1926. године.